

M. ISAKOWA, R. HASANOW,
B. HAYDAROW, A. SULEYMANOW,
S. JUMANIYAZOWA, B. AZIMOW

ŞEKILLENDIRIŞ SUNGATY

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
3-nji synpy üçin derslik

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi
ministrligi tarapyndan neşire hödürlenен*

DAŞKENT
«YANGIYO'L POLIGRAF SERVIS»
2014

Syn ýazanlar: *G. Amirowa* – Kary Niýazy adyndaky ÖZPYYBY ylmy işgäri.

A. Murtazaýew – Daşkent şäherindäki 78-nji mekdebiň şekillendiriş sungaty mugallymy.

N. Baýmuradowa – Respublikan tälim merkeziniň metodisti.

O. Rajabowa – Daşkent şäheriniň Hamza tümeniniň 155-nji mekdebiniň şekillendiriş sungaty mugallymy.

ŞERTLI BELGILER:

— ugrukdyryjy soraglar we ýumuşlar

— amaly iş we ýumuşlar

— gyzykly ýumuşlar

— gaýtalamak üçin soraglar we ýumuşlar

— öwrenmeli we ýatda saklamaly material

— öýe berlen ýumuşlar

— zehinliler üçin ýumuşlar

— dersiň soňy

“Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň hasabyndan kärende üçin çap edildi”

ISBN 978-9943-309- © «Yangiyo'l poligraf servis», 2010 2014.

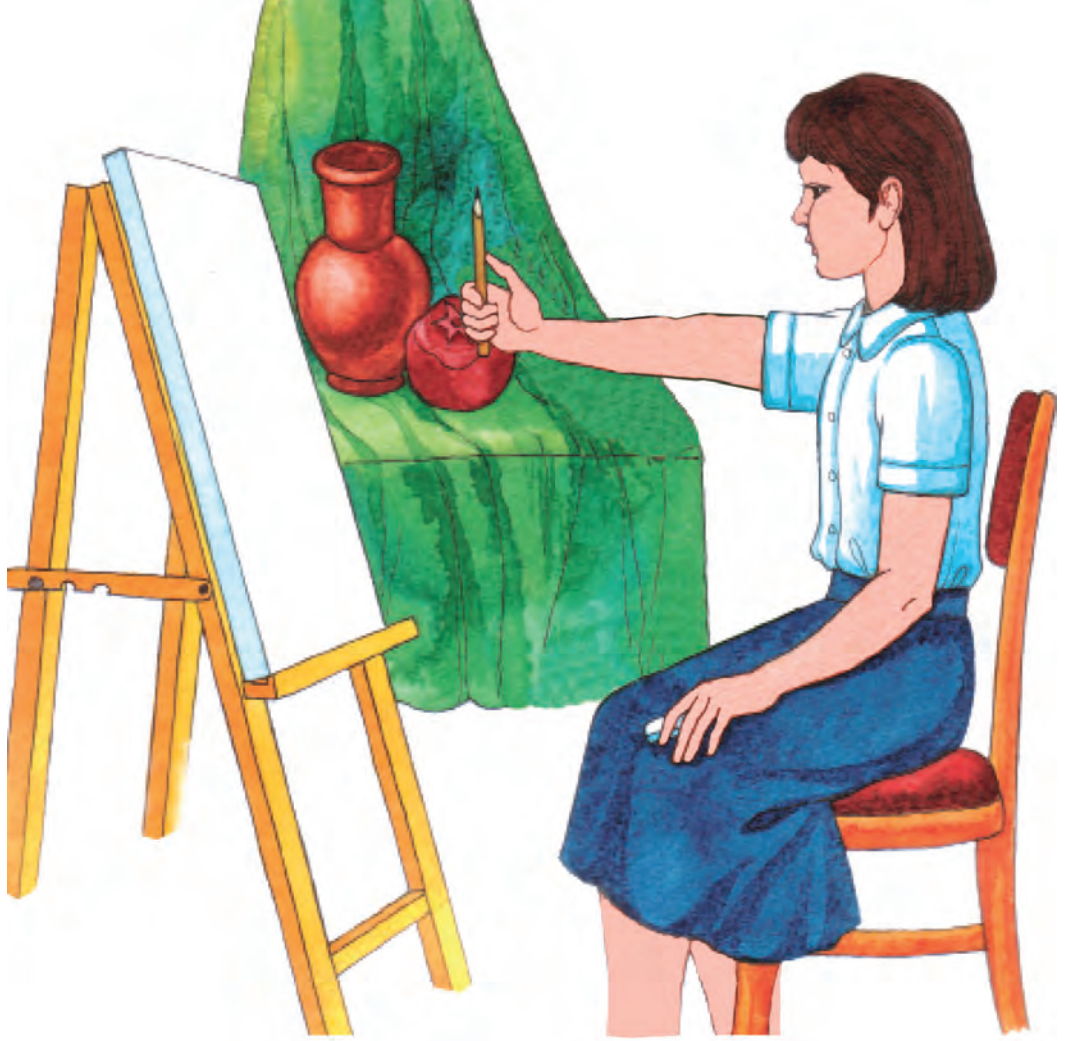
72-2

© M. Isoqova, S. Jumaniyozova, 2010, 2014.

SÖYGÜLI MESGEN — ÇAGALARYŇ DÖREDIJILIK ÖYI

**SURAT ÇEKMEK ÜÇÜN YER TAYÝARLAMAK
WE ZADYŇ ÖLÇEGINI KESGITLEMEK**

Surat çekilende kagyza ýagtylyk şöhlesi çep tarapdan düşer aly edip oturyň.

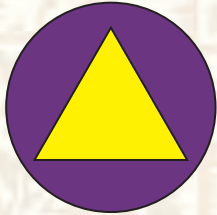
I ÇÄRYEK

G. Abdurahmanow. *Akdaşdaky bulak.*

Şu çäryekde siz:

- ýazyň we güýzüň suratyny işlemegi;
- kontrast reňkleri we olardan peýdalanmagy;
- miweleriň suratyny çekmegi;
- dörtburçluk we ýol-ýol şekillerde nagyşlary işlemegi öwrenersiňiz çekmegi öwrenersiňiz.

1

«ÖZBEGISTAN – MENIŇ WATANYM» TEMASYNDA SURAT ÇEKMEK

Özbekistan – meniň Watanyym. Onda biziň ata-babalarymyz ýaşap gelipdirler. Häzirki wagtda biz onuň tämiz howasyndan dem alyp, şypaly suwlaryndan içip, ekin meýdanlarynda ýetişdirilýän nygmatlaryndan lezzetlenýäris.

Ýokardaky suratda Watanymyzyň paýtagty – Daşkentdäki Garaşsyzlyk meýdanynda ýerleşdirilen heýkeller kompozisiýasyny görýärsiňiz. Bu kompozisiýa “Ýagşylyk monamenti” diýlip atlandyrylýar.

1. Şu heýkelleriň nähili simwoliki manysy bar?
2. Olar barada aýdyp beriň.

G. Abdurahmanow. *Daglar.*

Watanymyzyň tebigaty barada gürrüň beriň.

1. Ýokardaky suratda haýsy baýram suratlandyrylypdyr? Ol hakda aýdyp beriň.
2. Baýram şadyýanlygy nähili reňklerde suratlandyrylýar?

Çotgalar.

Reňklenýän üstüň uly-kiçiligine garap ýogyn, ortaça we inçe çotga seçilip alynýar.

Çotgadan peýdalanmagyň kadalary:

- çotgany suwda galdyrmaň;
- çotgany täze reňke batyrmazdan ozal ony suw bilen ýuwuň;
- çotgany gurak saklaň.

Guaş — suwda ereýän gurak reňk.

Guaş reňkleri.

ak

sary

gyzyl

ýaşyl

gök

goňur

gara

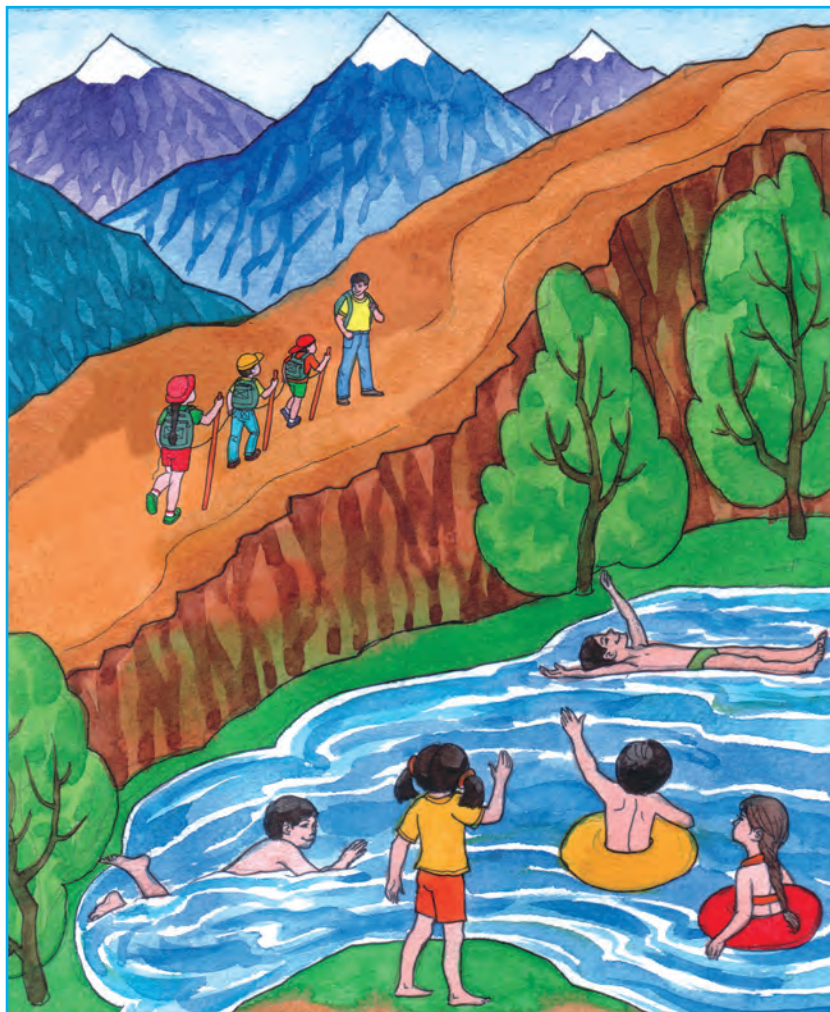
«Özbekistan – meniň Watanym» temasynda geçirilen söhbet esasynda özüňizde galan täsirlir boýunça surat çekiň.

1. «Özbekistan – meniň Watanym» temasynda çekilýän suraty tamamlañ.
- 2*. «Garaşsyzlyk baýramy» temasynda surat çekiň.

Aşakda berlen surat esasynda Özbekistanyň gözəl tebigaty barada gürrüň edip beriň.

1. Surat esasynda deň-duşlaryňzyň tomusky dnyç alşyny nähili geçirendigi barada hekaýa ediň.
2. Suratkeş dagyň görnüşini işlände nähili reňklerden peýdalanypdyr?

Zatlar gözegçiden uzaklaşdygy saýyn olaryň ölçegleri kiçelip görünýär, reňkleri bolsa barha öçügsilenýär.

Dagyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

Şekli kagyza ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji işlemek.

3

Şekli galamda doly çyzmak.

4

Şekli reňklemek.

Tomusky täsirleriňiz esasynda «Ýaz – geçdi saz» temasynda tebigatyň keşbini suratlandyryan surat çekiň.

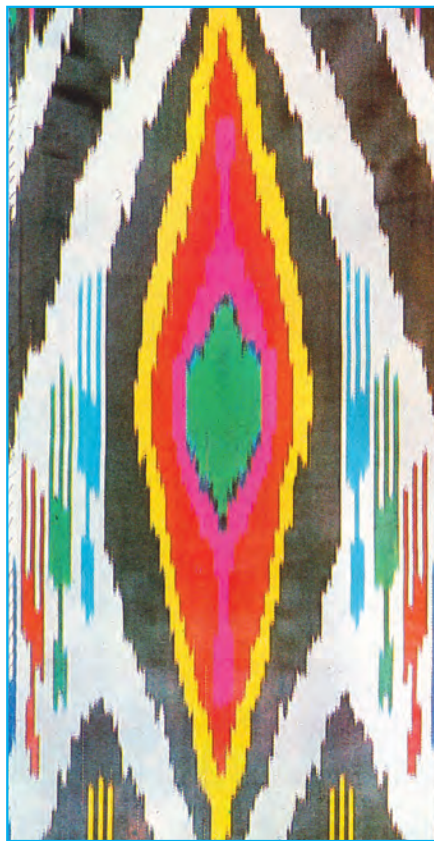

Ş. Gafurowa. *Dagly köl.*

1. Synpda işlenen «Ýaz – geçdi saz» temasyndaky suraty reňkli galamlar bilen reňkläň.
- 2*. «Biziň bagymyz» temasynda surat çekiň.

Özbekistanymyz özüniň atlas matalary bilen meşhurdyr. Özbekistan atlasy reňbe-reňligi bilen tapawutlanýar. Olarda reňkler öwüşün atýarlar.

1. Ýokardaky suratlarda suratlandyrylan atlas matalardaky şekillere we reňkleriň öwüşginine üns beriň.
2. Matalarda ulanylýan reňkleriň atlaryny aýdyň.

Reňkleriň halkasy.

Reňkleri almagyň düzgüni.

Reňkleriň halkasynda bir-birine ýakyn, ýanaşyk duran reňkleri garyşdyryp täze reňki almaly. Eger şeýle edilmese anyk görnüşe eýe bolmadyk reňkler emele gelýär.

Akwarel reňk bilen işlemek.

Kagyzdaky öňki çalmany guramanka çalnan reňk özara garyşýar.

Birinjisi guransoň çalnan ikinji reňk özara garyşmaýar.

Reňke näçe köp suw garylsa, ol şonça açyk reňke geçiberýär.

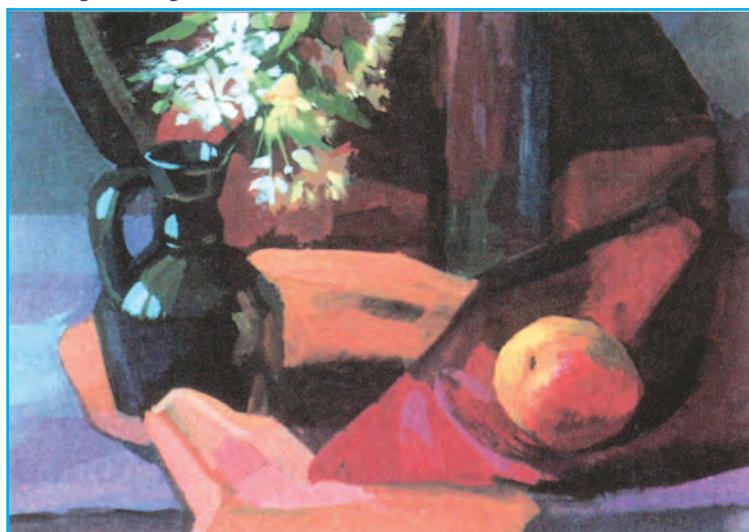

Guaşyň akwarelden tapawudy.

Akwarelde çekilen surat.

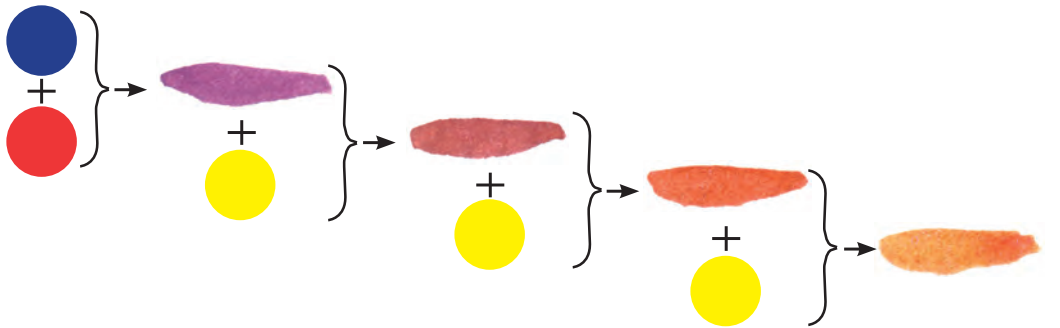
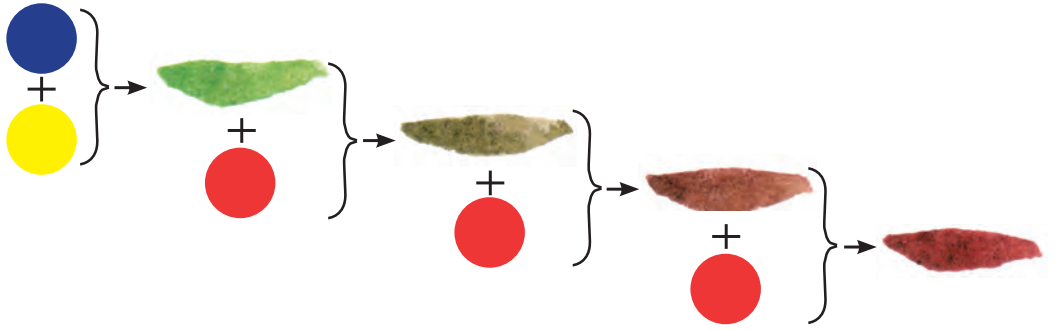
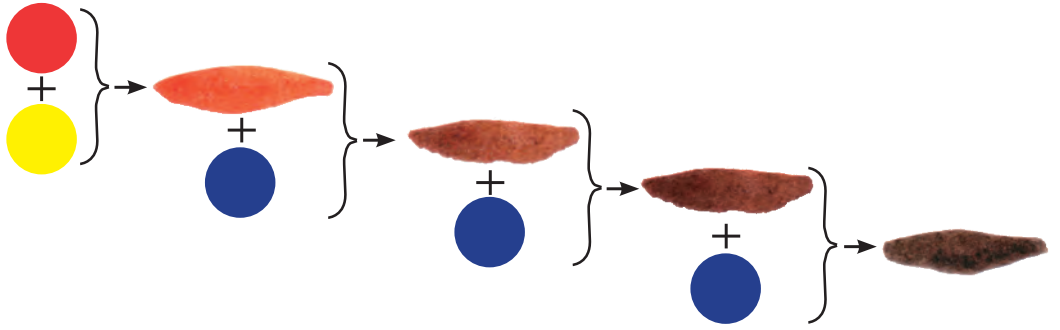
Guaşda çekilen surat.

Guaşyň akwarelden tapawudy: guaş reňki biriniň üstüne ikinjisi çalmanda onuň aşagyndaky reňk görünmeýär. Guaş reňki akwarele garanda goýyrak çalynýar.

Reňkler bilen mařk etmek.

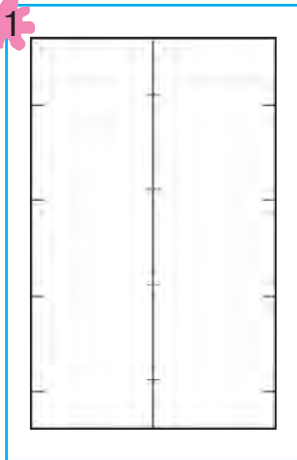
Ýokardaky görkezmeler esasynda dürli reňkleri alyň.

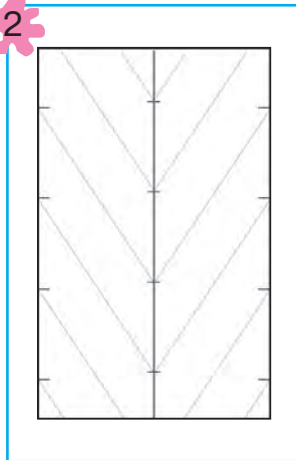
Atlas üçin nagyş çekmegiň yzygiderliligi.

1

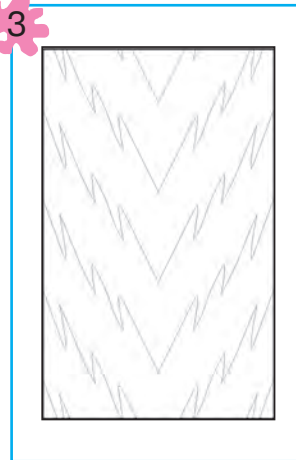
Şekili kagyza
ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji
işlemek.

3

Şekili galamda doly
çyzmak.

4

Açyk reňklere
reňklemek.

5

Goýy reňklere
reňklemek.

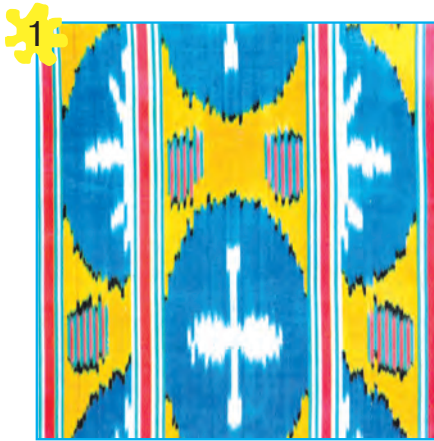
6

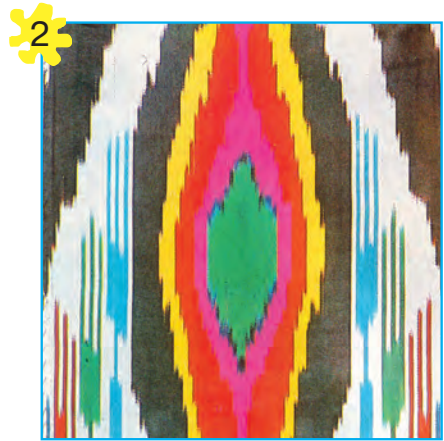
Goýy reňk bilen
timarlamak.

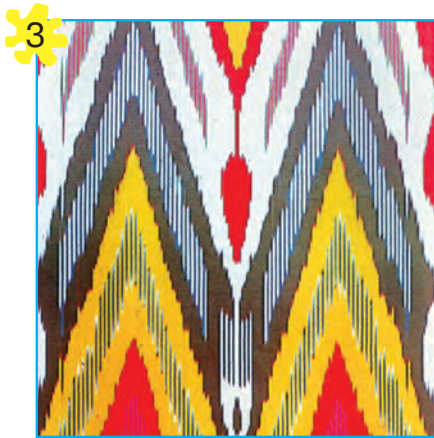
Ýokardaky usul esasynda atlas üçin nagyş
çekiň.

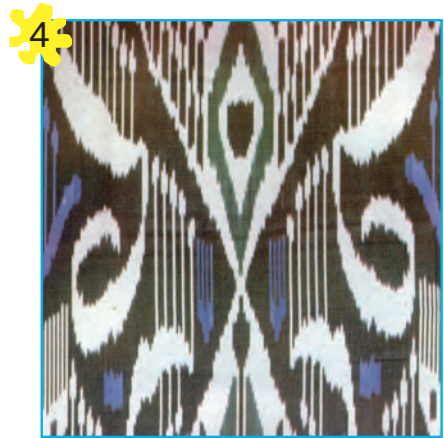
«Tumar» hanatlasý.

«Namazşam gülli» hanatlas.

«Çakyrym tabdili» hanatlasý.

«Gara garga» hanatlasý.

1. Ýokardaky hanatlaslardan haýsy biri size ýarady?
2. Hanatlaslarda nähili reňkler ulanylypdyr?

1. Synpda çekilen atlas nagşyny tamamlañ.
- 2*.Başga görnüşdäki atlas üçin nagyş çekiň.

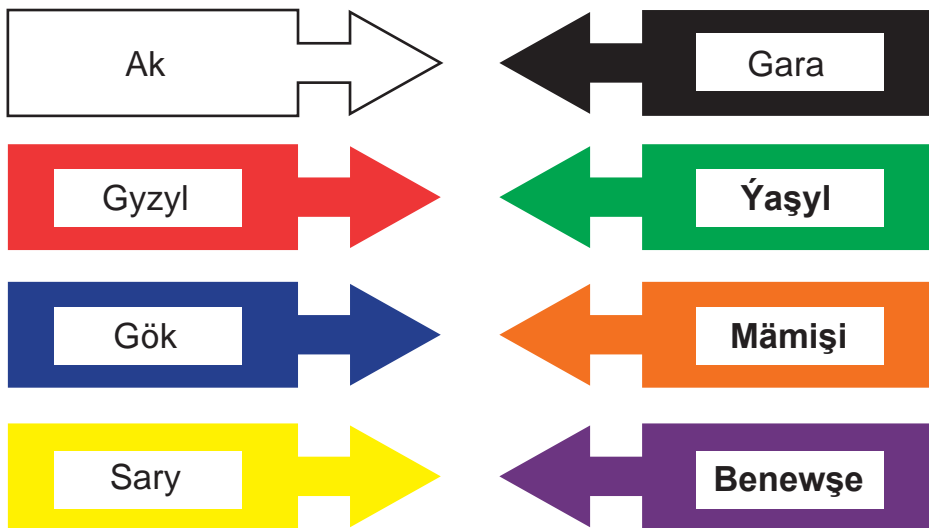

1. Her bir nagyşda ulanylan bezeg güllerini görkeziň.
2. Nagyşyň esasyňy we bezeg güllerini deňeşdiriň.

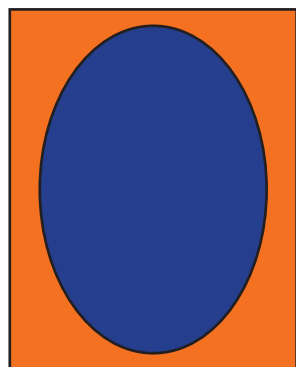
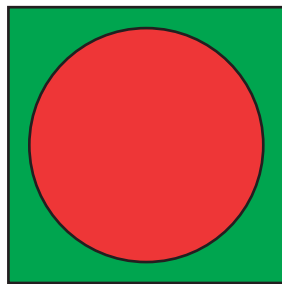
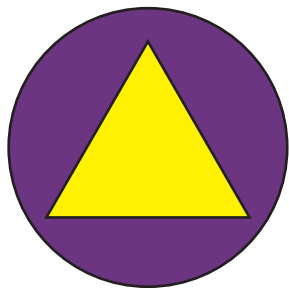
Kontrast reňkler — özara garşylykly bolan reňklerdir.

Bu reňkler ýanaşyk ulanylanda bir-birini ýagtyrak görkezýär.

Kebelegiň ganatyndaky kontrast reňkleri anyklaň.

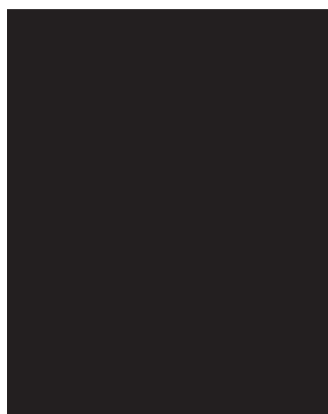
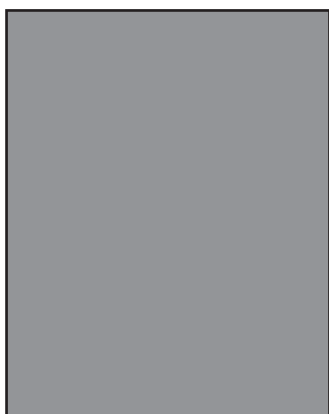
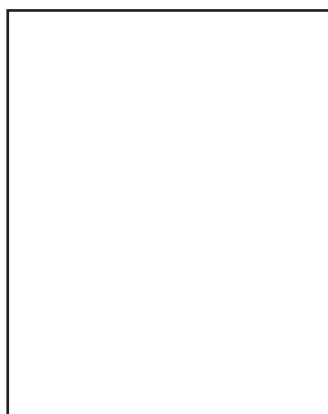

Kontrast reňkleriň biri ikinjisiniň esasynda (fonunda) ýagtyrak görünyändigine üns beriň.

Nagyş çekilende onuň esasy we bezeg gülleri kontrast reňklere reňklenýär.

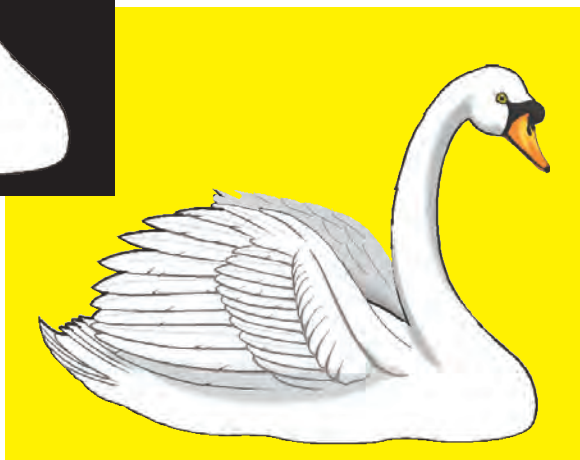

Ak, çalreňk we gara reňkler — **ahromatik** reňkler diýilýär. Galan reňkler bolsa **hromatik** reňklere degişlidir.

Ahromatik reňkler esasy reňkleri has-da ýagtyrak görkezýär.

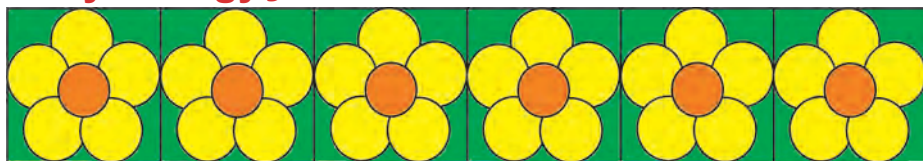

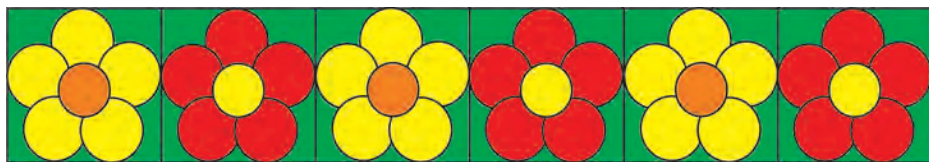
Ak guş gara esasda has ak görünyär. Sary esasda bolsa onçakly ak görünmeýär.

Ýol-ýol nagyşlar.

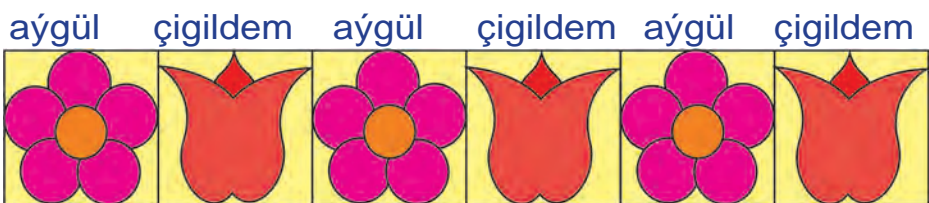

Bir sany bezeg gülli (aýgül).

Iki hili reňkdäki bir sany bezeg gülli (aýgül).

Iki bezeg gülli.

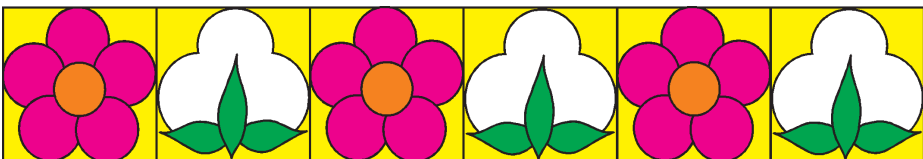
Ritm — nagyşda bezeg gülleriniň gaýtalanyp ýa-da çalşyp gelmegi.

Iki bezeg gülli ýol-ýol nagyş çekiň.

1. Aşakdaky ýol-ýol nagyşlarda haýsy bezeg güllerinden nähili tertipde peýdalanylypdyr?

2. Nagşyň esasy we bezeg gülleri nähili reňklere reňklense gowy bolar?

1. Iki sany bezeg gülli nagşy akwarelde kontrast reňklere reňkläň.
- 2*. Iki sany bezeg gülli we reňkleri çalyşyp gelýän nagşy çekiň.

Ussa Ýakubjan Raufow
(1888 — 1974)

Ýakubjan Raufow – nakgaş ussa, Özbekistan halk suratkeşi. Nakgaşlyk hünärini atasy ussa Rauf Kelandan öwrenipdir. Ussa Ýakubjan Raufow Respublikamyzyň ençeme şäherlerindäki jemgyýetçilik binalaryny bezemäge ýolbaşçylyk edipdir.

Ussanyň işlän nagşy.

Ülkämizde öz sepini ýaýyp altyn güyz geldi. Baglarda alma, nar, şetdaly, üzüm, injirler, bakjalarda gawungarpyzlar gowuja bişipdir.

Güyzde iň gözel baýramlarymyzdan biri bolan hasyl baýramy geçirilýär.

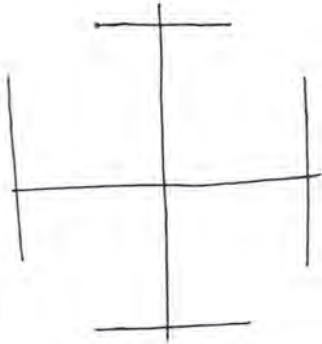

Hasyl baýramy barada aýdyp beriň.

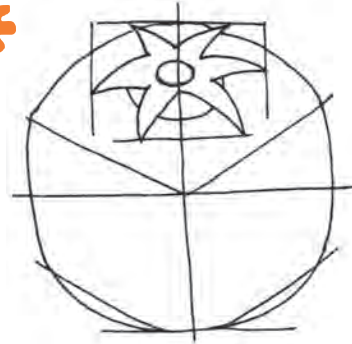
Naryň suratyny çekmegiň yzygiderligi.

1

Şekili kagyza
ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji
işlemek.

3

Şekili galamda doly çyzmak.

4

Açyk reňklere reňklemek.

5

Goýy reňklere reňklemek.

6

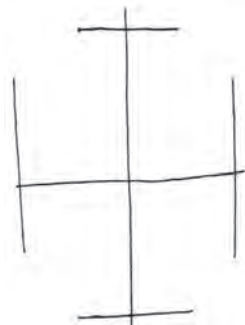

Goýy reňk bilen timarlamak.

Almanyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

Şekli kagyza ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji işlemek.

3

Şekli galamda doly çyzmak.

4

Açyk reňklere reňklemek.

5

Goýy reňklere reňklemek.

6

Goýy reňk bilen timarlamak.

Alma bilen naryň suratyny çekiň.

1. Natura seredip surat çekende şekil kagyzyň üstüne nähili ýerleşdirilmeli?
2. Natýurmort çekilende ýene nämelere üns bermeli?

1. Synpda başlanan natýurmorty tamaml.
- 2*. «Miweler» natýutmortyny çekiň.

W.I. Ufimsev. Badamjanlar

Ufimsew Wiktor Iwanowiç (1899 – 1964) — Özbekistan halk suratkeşi. Ol özüniň «Mawy rýumkaly natýurmort», «Meýdan gülleri», «Badamjanlar» ýaly natýurmortlary bilen meşhurdyr.

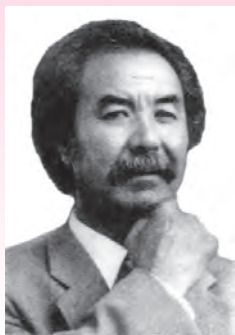
Heýkeltaraş Ilham we Kemal Jabbarowlar. Emir Temur.

1. Beýik babakelanymyz sahypgyran Emir Temur hakynda nämeleri bilýärsiňiz?
2. Ýokardaky fotosuratda görkezilen Emir Temuryň heýkeli barada aýdyp beriň.

Ilham Jabbarow — heýkeltaraş, Özbegistanda at gazanan sungat işgäri, Özbegistan Çeper Akademiýasynyň akademigi.

OI Emir Temur, Al-Fergany, Jelaliddin Menguberdi, «Ene» ýaly heýkelleriň awtorydyr.

Ilham Jabbarow
(1945- nji ýylda
doglan)

*Al-Ferganynyň Ferganadaky
bürünçden ýasalan heýkeli.*

Heýkeller ýasalyş usulyna görä 2 görnüşe bölünýär: her taraplaýyn aýlanyp görmäge niýetlenen we tekiz üste güberçek edilip işlenen heýkeller.

Relýefli heýkel — tekiz üste (diwara) güberçek edilip işlenen heýkeldir.

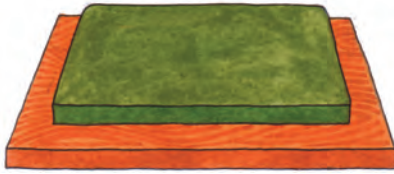
L. Rýabsew, «Bahar geldi».

Relýefli heýkel ýasamagyň yzygiderliligi.

1

Plastilini (laýy) tagtajyga belli bir ga-lyňlykda tekiz ýerleşdirmek.

2

Ýasalýan heýkeliň şekilini çyzyp almak.

3

Ýasalýan heýkeliň şekilini kesip almak.

4

Stegiň kömeginde soňlama işlemek.

Balygyň relýefli heýkelini ýasaň.

1. Relýefli heýkel diýip nämä aýdylýar?
2. Relýefli heýkeli ýasamagyň yzygiderliligini aýdyp beriň.

1. Balygyň relýefli heýkelini işlemegi tamamlañ.
- 2*. «Oýnawaç horaz» relýefli heýkelini ýasaň.

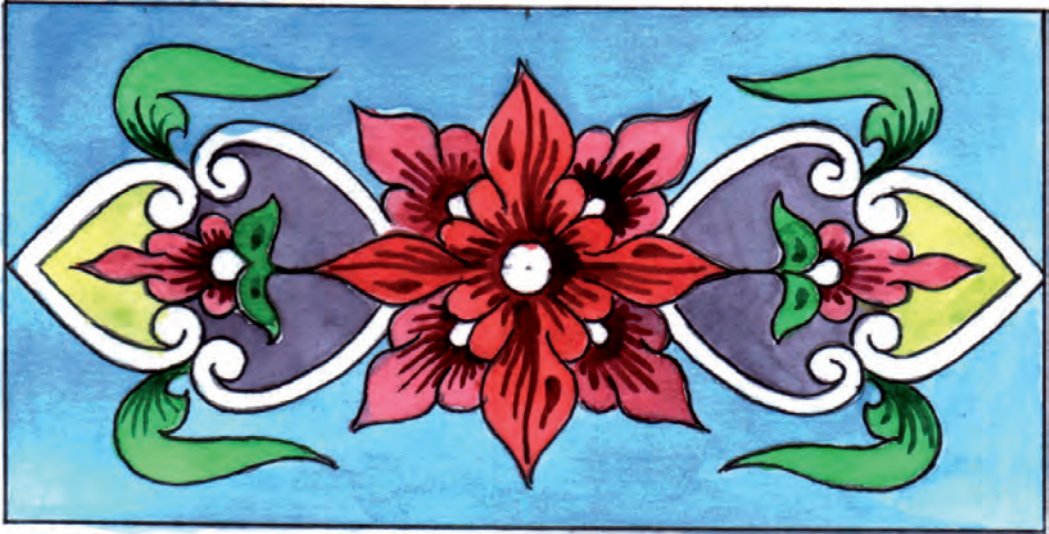
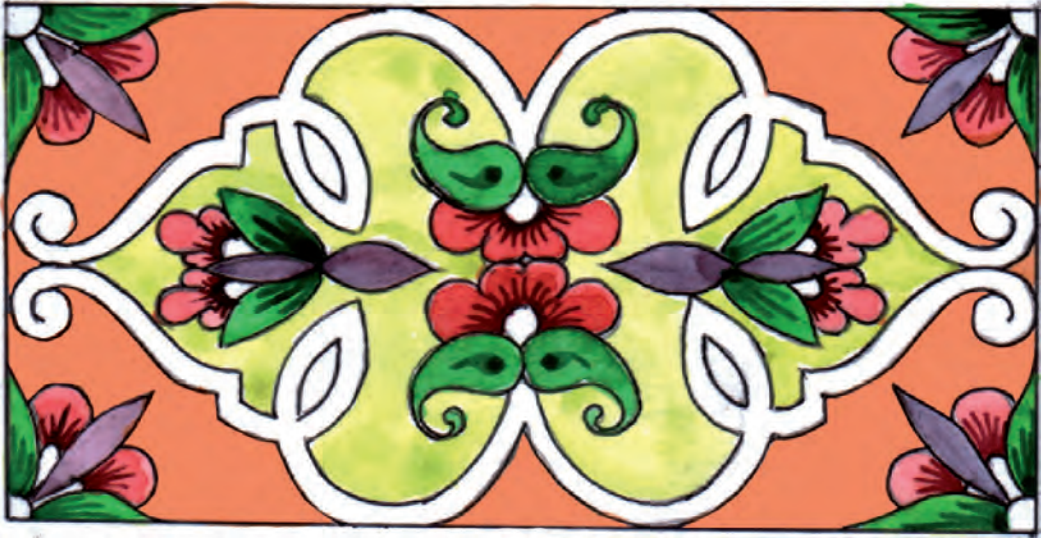
Keşdeçilik

Keşdeçilik amaly sungatyň gadymy görnüşlerinden biridir. Pelek, sözene, çayşep, kirpeç, zerdiwar ýaly keşdeçilik önümlerini bezemekde dörtburçluk görnüşindäki nagyşlardan peýdalanylýar. Keşdelerde ösümlük şekilli teswirler, şaha, gülyaparak, güdesseler köp duşýar. Keşdeçilik respublikamyzyň Buhara, Samarkant, Nurata, Şährisebz, Daşkent şäherlerinde giň ýaýran.

1. Ýokardaky suratda teswirlenen sungat nusgasy nähili işlenipdir?
2. Olary bezemekde nagyşyň nähili görnüşlerinden we bezeg güllerinden peýdalanylypdyr?

Dörtburçly nagyşlardan nusgalar.

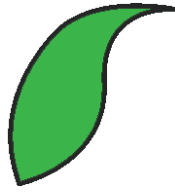

Nagşyň dürli bezeg gülleri.

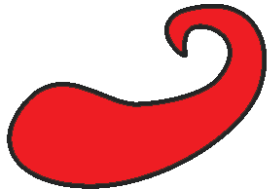
ýaprak

badam

palta

burç

margula

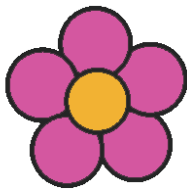
üç ýaprak

köp ýaprak

çigildem

aýgül

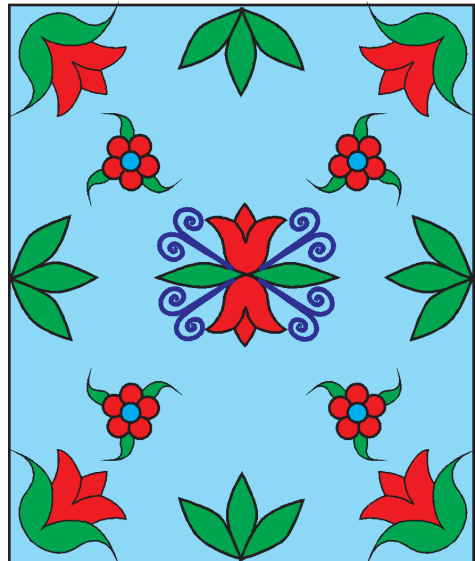
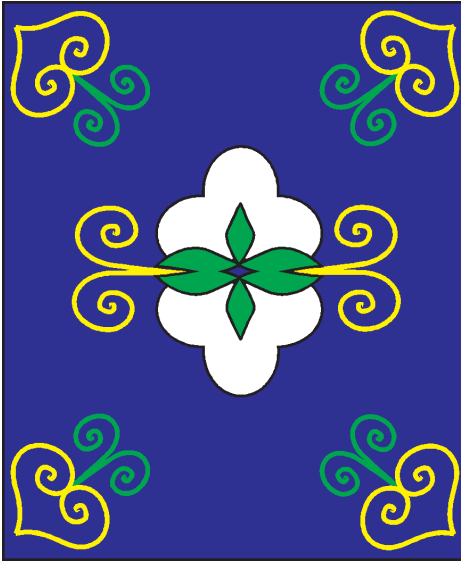
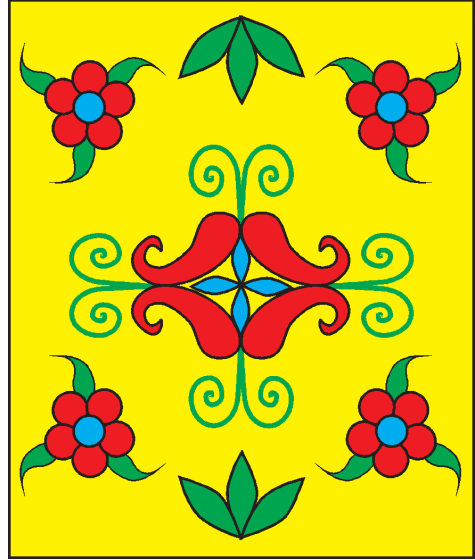

pagtagül

Ýönekeý dörtburçly nagyş nusgalary.

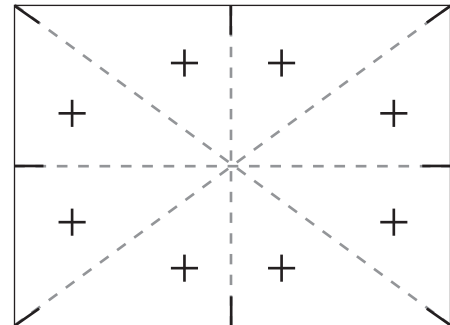
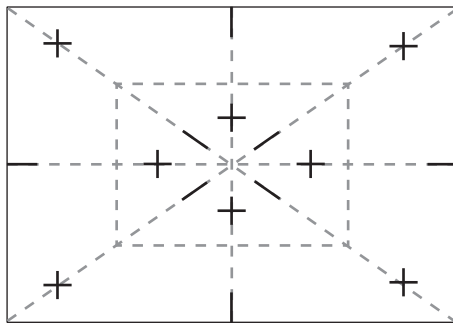
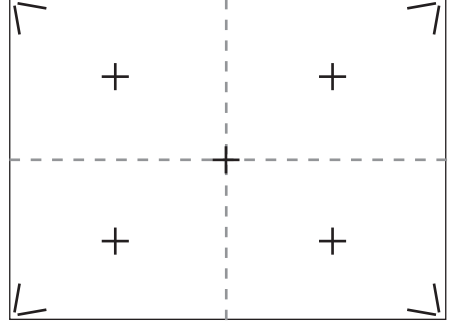
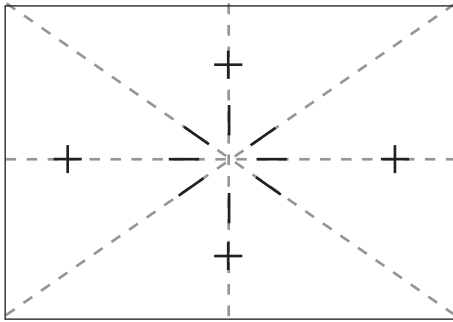

Ýokardaky nagyşlarda nähili bezeg güllerinden peýdalanylypdyr?

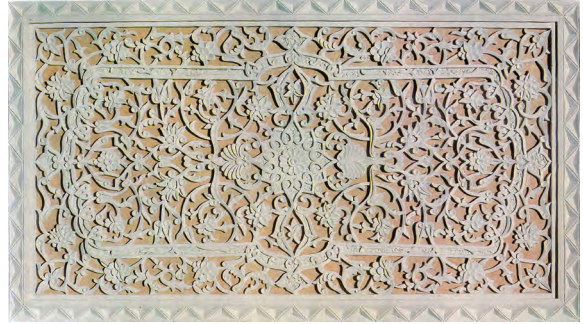
Dörtburçly nagşyň çyzgysy.

1. Sary reňkli kagyzy listini 8 gat edip epläp, aýgül nagşynyň bezeg gülüni çyzyp alyň.
2. Eplenen kagyzy çyzylan gül bezegi boýunça gyrkyň. Netijede 8 sany aýgül nagş bezegi emele geler.
3. Şoňa meňzeş ýaşyl reňkli kagyzydan 8 sany ýaprag bezeg gülüni hem gyrkyp alyň.
4. Ýokarda berlen nagşyň shemasynyň birini saýlap alyň. Gyrkylýp alnan bezeg güllerini gyzyly reňkli kagyzyň üstüne ýerleşdirip dörtburçly nagş ýasaň.

Ýatlatma. «+» belgi bilen «aýgül», «-» belgi bilen «ýapragyň» orny belgilenendir.

1. Ýokardaky zatlarda nähili bezeg gülleri ulanylypdyr?
2. Olarda ýol-ýol nagyşlar hem ulanylypmy?

1. Synpda çekip başlan dörtburçly nagşy tamamlañ.
- 2*. Ýol-ýol we dörtburçly nagyşlar esasynda ýaglyk üçin nagyş çekiň.

G. Abdurahmanow. *Güýz*.

1. G.Abdurahmanowyň «Güýz» atly eserini üns bilen gözden geçiriň. Onda nämeler suratlandyrylypdyr? Eserde haýsy reňklerden peýdalanylypdyr?
2. «Dagda güýz» temasynda hekaýa düzüň.

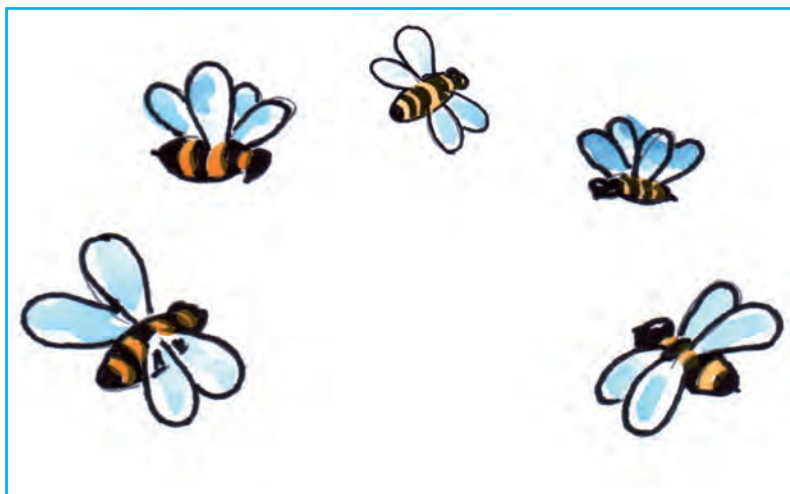

Reňkli teswir kompozisiýasy esasy we kömekçi elementlerden (böleklerden) ybaratdyr.

Esasy element adatda ortada teswirlenýär. Galan kömekçi elementler esasy elementiň daşynda ýerleşdirilýär.

Bu ýerde esasy element – günebakar, kömekçi elementler bolsa bal arylarydyr. Eger günebakary alyp taşlasak, kompozisiýa öz mazmunyny ýitirýär.

«Dagda güýz» temasynda surat çekmegiň zygiderligi.

1

Şekli kagyza ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji işlemek.

3

Açyk reňklerde işlemek.

4

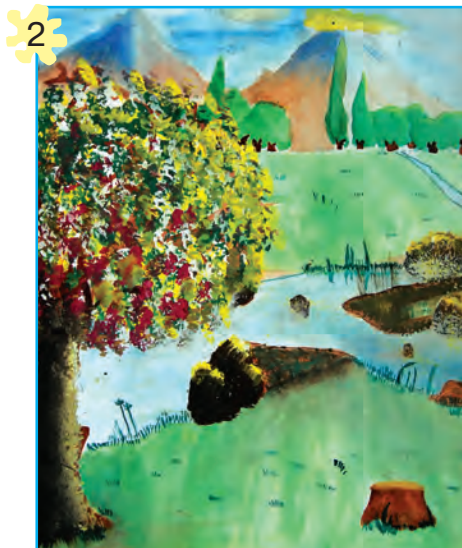
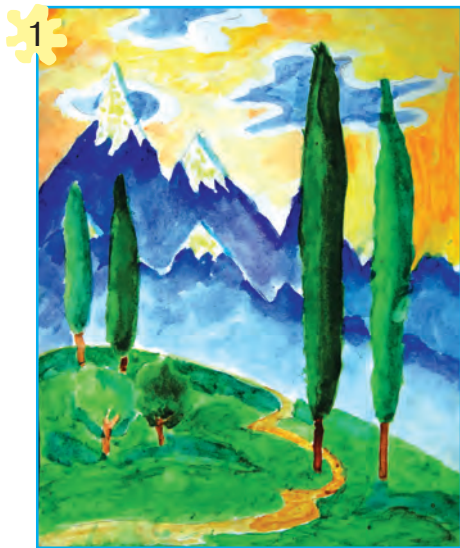
Goýy reňk bilen timarlamak.

1. Berlen suratçynyň eseri we «Dagda güýz» temasyndaky suraty çekmegiň zygiderligi esasynda surat çekiň.

1. Güz pasly adatda haýsy reňkler bilen suratlandyrylýar? Aşakdaky suratlaryň haýsasynda güz pasly suratlandyrylypdyr?
2. Kompozisiýanyň nähili elementleri bar? 3-nji surtdaky esasy we kömekçi elementleri anyklaň.

1. Synpda başlanan «Dagda güýz» temasyndaky suraty tamamlañ.

2*. «Güýz» diýlip atlandyrylýan surat çekiň.

Inogamow Zakir (1919 – 1996) — Özbekistan halk suratkeşi. Onuň eserlerinde gahrymanlaryň keşpleri janly, durmuşa ýakyn edilip aňladylandyrgy bilen ünsüňi çekýär. Inogamowyň meşhur eserleri: «Enelik», «Güýz», Meýdandaky günortlanlyk», «Harmanda», «Mäş hasyly», «Aral» we başgalar.

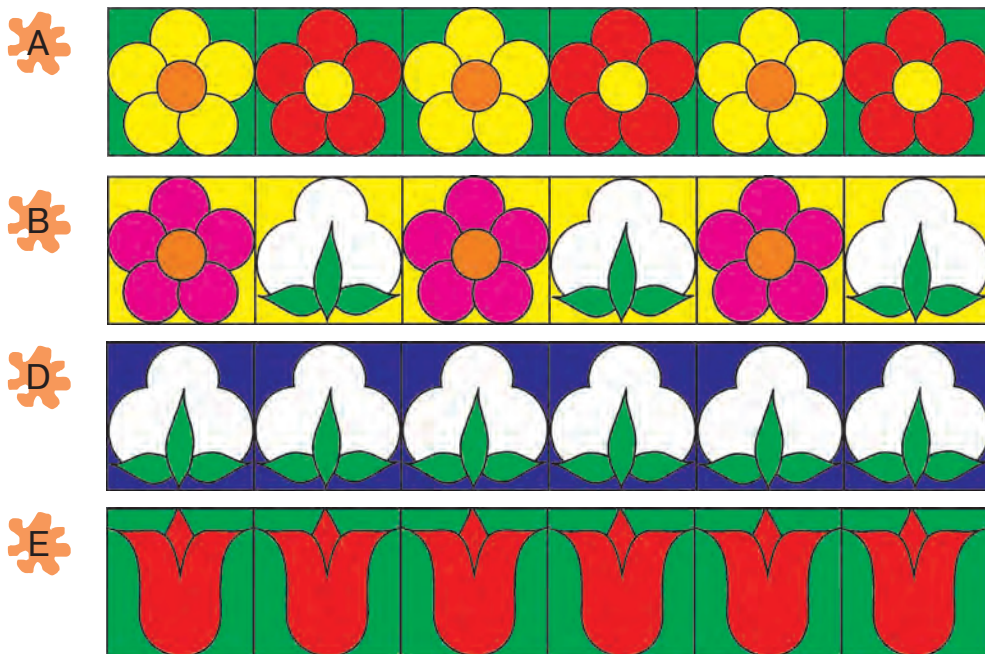
Z. Inogamow. *Çaýa geliň.*

I. Test soraglary:

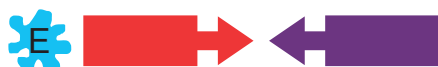
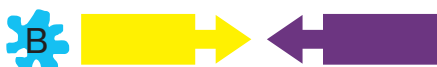
1. Esasy reňkler haýsy hatarda berlipdir?

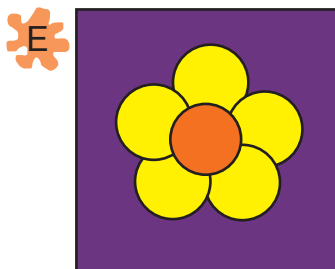
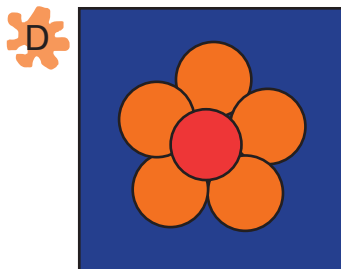
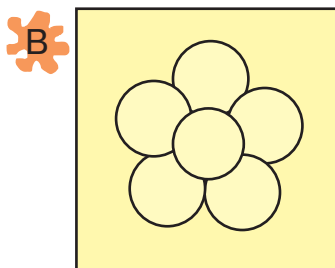
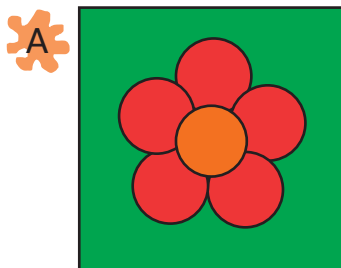
2. Haýsy nagşyň iki sany bezeg güli bar?

3. Haýsy reňkler jübüti kontrast däl?

4. Haýsy nagşyň esasynyň (fony) we bezeg gülüniň reňki dogry seçilip alynmandyr?

5. Haýsy suratda relýefli heýkel suratlandyrylypdyr?

II. Ýumuş.

«Hasyly baýramy» diýlip atlandyrylýan suratyňyz esasynda hekaýa edip beriň.

II ÇÄRÝEK

Bu çärýekde siz:

- gyşyň suratyny çekmegi;
- applikasiýalary çekmegi;
- heýkelleriň kompozisiýasyny düzmegi we il-lýustrasiýalary taýýarlamagy öwrenersiňiz.

Tebigy materiallar:

1. Applikasiýa üçin diňe ýere gaçan ýapraklardan peýdalanylýar.
2. Olaryň tozany arassalanýar.
3. Ýapraklar köne gazetleriň gatynyň arasyna goýlup ýapylýar we guradylyp alynýar.
4. Beýle ýapraklar gaty döwlegen bolýanlygy sebäpli, olardan esewanlyk bilen peýdalanmaly.
5. Tohumlar sowuk suwda ýuwulýar we guradylyp alynýar.

Applikasiya — tebigy materiallar, reňberň kagyzy we matanyň böleklerini kagyza ýelmemek arkaly alnan teswir.

Applikasiya ýasamak üçin zerur bolan zatlar

Kebelegiň applikasiýasyny ýasamagyň tertibi.

Kebeleklerde iki jübüt ganatlar bolýar. Olar bir-birine gaty meňzeş. Bedeni inçejik we süýri, murtjagazlary gaty näzik, gözleri bolsa kiçijik bolýar.

1 Iki sany iň owadan birmeňzeş ýapraklar üstki ganatlar üçin saýlanyp alynýar.

2 Aşaky ganatlar üçin kiçikräk ýapraklar saýlanyp alynýar.

3 Bedeni üçin inçejik uzyn ýaprak dogry gelýär.

4 Gözler üçin iki sany birmeňzeş tohum saýlanyp alynýar. Murt üçin ýapragyň sapagyndan peýdalanylýar.

5

Ähli ýapraklar esasa kebelek şeklinde ýerleşdirilýär.

6

Her bir bölek ýelim bilen ýabşyrylýar.

Towşanyň applikasiýasyny işlemegiň zygiderligi.

Towşanyň gulaklary uzyn, ýañaklary çişik, öň aýaklary yzky aýaklaryndan kelteräk bolýar.

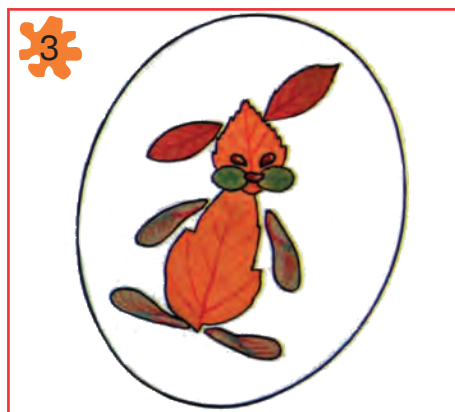

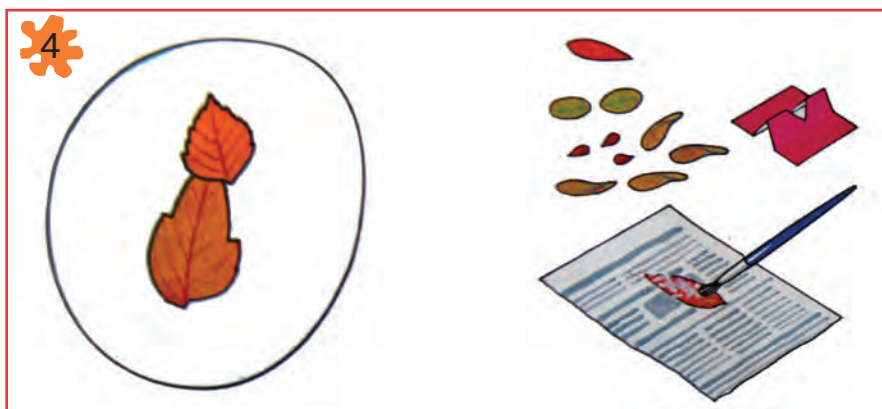
Towşanyň gulaklary, kelesi, ýañaklary, bedeni, aýaklary üçin ýapraklar saýlanyp alynýar. Burny we gözleri üçin tohumlardan peýdalanylýar.

Ähli beden böleklerini esasa goýuşdyrýarys.

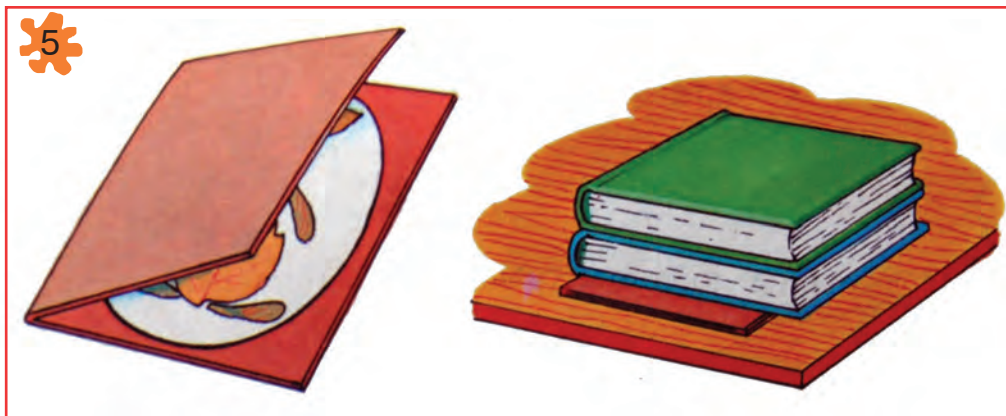

Olary bir-birine ýakynlaşdyrýarys.

Ähli beden bölekleri esasa ýelimiň kömeginde ýelimlenýär.

5

Taýýar bolan applikasiýany papka salyp üstünden kitap ýa-da başga zat bilen basyrlyp goýulýar.

1. Applikasiýa näme?
2. Applikasiýa ýasamagyň zygiderligini aýdyň.

Berlen applikasiýa garap, siz hem ýolbarsyň applikasiýasyny işläň. Kiçikräk ýapraklar bolmasa, uly ýapraklardan kesip alyň. Gözleri we burny üçin tohumlardan peýdalanyň.

1. Synpda işlenen ýolbarsyň applikasiýasyny tamamlañ.
- 2*. Islendik iki jandaryň applikasiýasyny ýasaň.

11-12

«GIÇKI GÜÝZ» TEMASYNYDA
SURAT ÇEKMEK

Z. Inogamow. *Güýz*.

Ýokardaky suratda şekillendirilen güýzüň görnüşini ünsli synlaň. Suratçy haýsy reňklerden peýdalanyndyr?

Daragtlary suratlandyrmagyň yzygiderliligi.

1

2

3

4

1

2

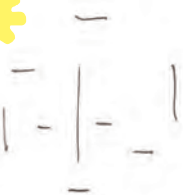
3

4

1

2

3

4

1

2

3

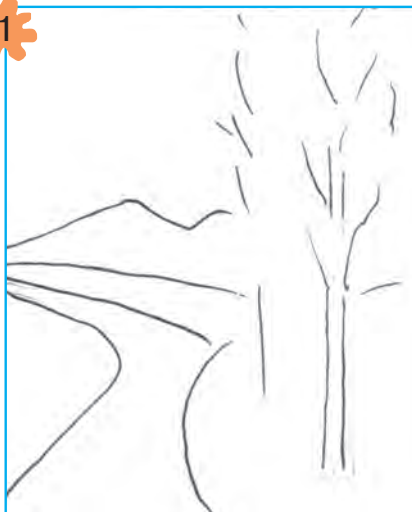
4

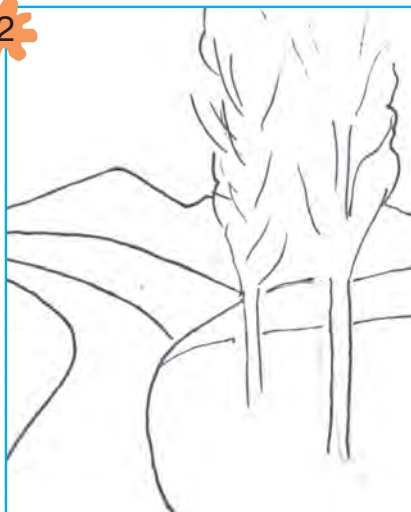

Gički güyzüň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

2

3

4

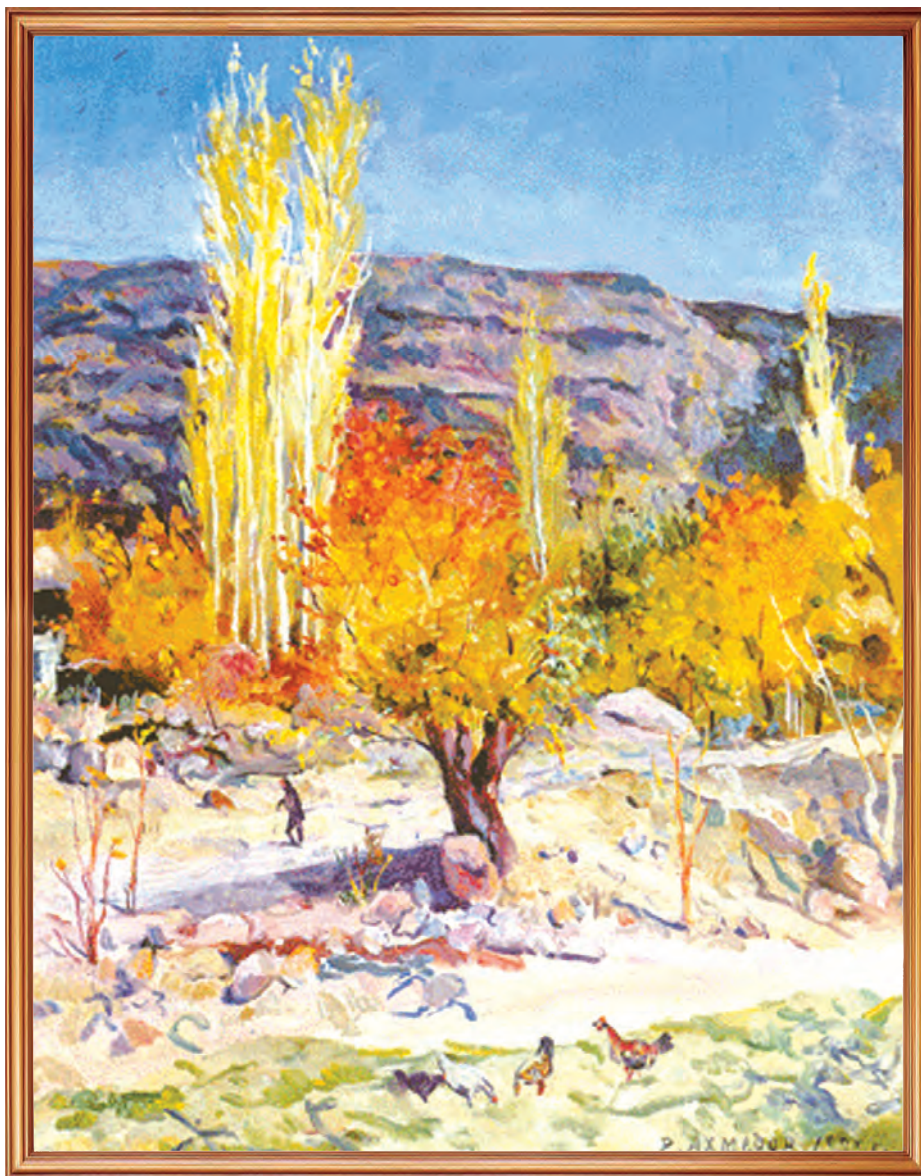

Güyzde howa ýagdaýy çalt-çalt üýtgäp durýar. Özüňiziň gözegçilikleriňiz we göz öňüne getirmeleriňiz esasynda bir sany tebigatyň keşbini hem güneşli açyk howada, hem şemally we bulutly howada çekiň.

1. Suratkeş Rahim Ahmedowyň aşakdaky «Güýz tebigatynyň görnüşi» eserini düşündiriň.

R. Ahmedow. *Güýz tebigatynyň görnüşi.*

2. Howa ýagdaýy tebigatyň owadan reňklerine nähili täsir edýär?
3. Gün çykyp duran açyk howada güýzüň suratyny çekmek üçin haýsy reňklerden peýdalanarsyňyz? Bulutly howada nähili?

1. Synpda çekilen «Güýzüň görnüşi» suratyny guaş ýa-da akwarelde reňkläň.
- 2*. «Ýagynly gün» temasynda surat çekiň.

N.G.Karahan. *Güýz*.

Karahan Nikoláý Grigoriýewiç (1900–1970)— Özbekistanyň halk suratkeşi. Eserlerinde özbek halkynyň durmuşyny we zähmetini hemde tebigatyň gозelliklerini reňkli epizodlar arkaly açyp görkezipdir. Ol manzar žanryndaky «Nanaý ýoly», «Gülläp-ösýän jülge», «Soňky şöhle», «Güýz» we başga eserleri bilen meşhurdyr.

1. «Pyşdyl bilen içýan» basnýasyny okap çykyň.
2. Ýokardaky suratda basnýanyň haýsy epizody suratlandyrylypdyr?

«Pyşdyl bilen içan» basnýasy

(Gülhanynyň «Zarbulmesel» eserindäki
basnýanyň mazmuny)

Pyşdyl bilen içýan sapara çykypdyrlar. Olar ýolda derýa duş gelipdirler. Pyşdyl içýany suwdan alyp geçip

ýagşylyk bolupdyr we içýany üstüne mündüripdir. Derýanyň ortasyna gelende, içýan bijaý hereketlenip başlapdyr. Pyşdyl munuň sebäbini soranda, ol naýzasyny pyşdyla sanjyp, synap görjekdigini aýdypdyr. «Içýanyň işi goý ol dost bolsun, goý ol duşman bolsun barybir onuň arkasyna neşderini sokmakdan ybaratdyr», – diýdi. Pyşdyl bolsa, onda meniň hem suwuň üstünde ýörmegimiň peýdasy ýok, meniň işim derýanyň düýbündäki dürleri tomaşa etmekdir, diýip derýanyň düýbüne çümüpdir.

Şeýlelikde, pyşdyl göwher daşlaryny ýygмага, içýan bolsa jan bermäge ugrapdyr. Ýagşylyga – ýamanlyk, diýilýäni şu bolsa gerek.

Nakyl

Ýagşa ýakynlaş, ýamandan gaç.

Illýustrasiýa — tekstiň mazmunyny doldurýan ýa-da görkezmeli teswirleýji surat.

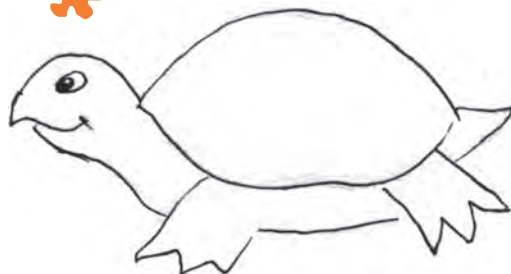

Pyşdylýň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

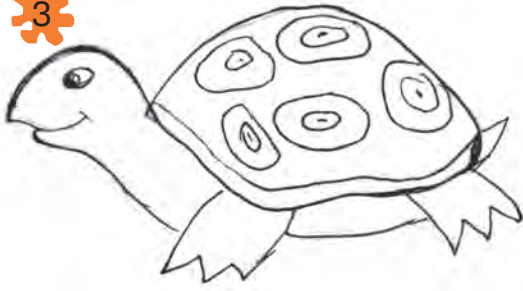
1

2

3

4

İçýanyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

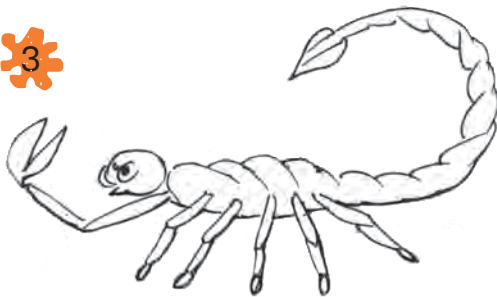
1

2

3

4

«Pyşdyl bilen içýan» basnýasy esasynda su-
rat çekiň.

1. Illýustrasiýa näme?
2. Okuw kitabyňyzdaky dürli eserlere işlenen illýustrasiýalary anyklaň.

1. «Pyşdyl bilen içýan» basnýasyna işlenen illýustrasiýany akwarelde reňkläň.

- 2*. Özüňiziň söýýän ertekiňize illýustrasiýa işläň.

Kemaliddin Begzat
(1455—1536)

K.Begzat.
Mejit gurluşygy.

Kemaliddin Begzat – Gündogaryň beýik surat-keşidir. Ol A.Nowaýy, Babur we başga şahyrlaryň eserlerine illýustrasiýalap işläpdir. Begzat «Soltan Hüseyin köşgünde zyýapat», «Doro we atbakarlar», «Mejtdäki çekişme», «Alymlaryň söhbeti» we başga eserleri bilen meşhurdyr.

Buhara şäherindäki Nasreddin Ependi heýkeli.

Özbek halk agzeki döredijiliginde legendar, halkyň söygüli we wäşi gahrymany — Nasreddin Ependiniň obrazy möhüm orun tutýar. Ol durmuşda ýaşap geçmedik bolsa-da, halkymyz ol hakda san-sajaksyz şorta sözleri häli-şindi oýlap tapýarlar. Nasreddin Ependiniň keşbi şekillendiriş sungatyna şol şorta sözler arkaly girip gelendir.

Suratdaky heýkelde Nasreddin Ependi nähili suratlan-dyrylypdyr?

Heýkeltaraşlyk kompozisiýasy — belli bir tema esasynda işlenen we ýerleşdirilen heýkeller toplumdur.

Nasreddin Ependiniň heýkelini ýasamagyň zygiderliligi.

1

2

3

4

5

6

Eşegiň heýkelini ýasamagyň zygiderliligi.

1

2

Nasreddin Ependi we onuň eşeginiň gatnaşmagynda haýsy-da bolsa bir epizody göz öňüne getirň. Epizod esasynda heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny düzüň we oňa at dakyň.

Ependi mergen

Ependi men mergendirin diýip öwünip gezer eken. Bir günü patyşa ony awa äkidipdir. Bir ýerde otlap ýören keýige duşupdyrlar. Ependi derrew kemandan atypdy welin ok degmändir. Ependi gyjالات bolupdyr we patyşa seredip:

— Bu Siziň ok atyşyňyz, — diýipdir.

Ependi ýene ok atypdyr. Ol hem degmändir.

— Bu weziriňiziň ok atyşy, — diýipdir.

Üçünji gezek ok atanda, keýige degipdir.

— Ýnha bu molla Nesreddiniň ok atyşydyr, — diýipdir Ependi.

Nasriddin Ependiniň şorta sözlerine işlenen heýkel.

1. Ýokardaky heýkeliň mazmuny we gurluşy hakynda aýdyp beriň.
2. Heýkeltaraşlyk kompozisiýasy näme?

1. Synpda işlenilip başlanan heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny tamamlan.
- 2*. Haýsy-da bolsa bir şorta sözüň mazmunyndan gelip çykyp, synpda ýasalan heýkellerden peýdalanylýp, täze kompozisiýa düzüň.

15

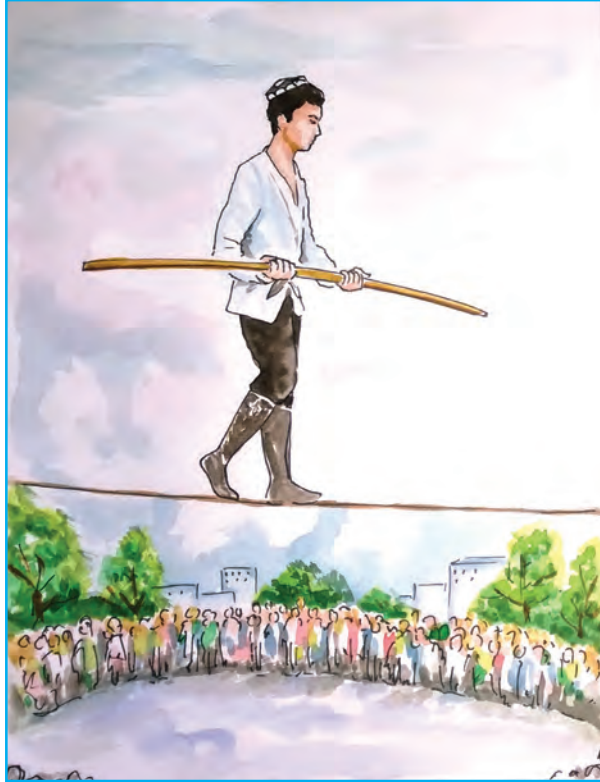
«DERBAZ OGLAN»
TEMASYNYDA SURAT ÇEKMEK

1. Ýokardaky suratda kimler suratlandyrylypdyr?
2. Dar oýunlaryna syn edipdiňizmi? Täsirleriňiz barada aýdyp beriň.

Derbazlyk

Derbazlyk – belent daryň üstünde tomaşa görkezme sungaty hasaplanýar. Ol gadymy taryha eýe. Özbek derbazlary 25-30 metr beýiklikdäki sütünlere çekilen tanabyň üstünde langarçöp bilen oýun görkezýärler. Derbazlar ylgamak, bökmek, aýaklara pyçak ýa-da podnos daňyp, şeýle hem gözünü daňyp, kellesine halta geýip tanabyň üstünde maşklary ýerine ýetirýärler. Dar oýunlary, daryň aşagyndaky tansçylaryň oýunlary, ýomakçylar, wäşiler çykyş edýärler hem-de adaty sirk görnüşlerinden simdar, agaç aýak, naýraňbazlyk, süňksiz, öwredilen aýy, ýylan, maýmyn, at oýunlary bilen birlikde alnyp barylýar.

Derbaz oglanyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

Şekli kagyza
ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji
işlemek.

3

Açyk reňklerde işlemek.

4

Goýy reňk bilen timarlamak.

«Derbaz oylan» temasynda surat işläň.

1. Derbazlyk sungaty barada ýene nämeleri bilýärsiňiz?

1. Synpda başlanan «Derbaz oylan» temasynda surat çekmegi tamamlan.

2*. «Derbaz oylan» diýlip atlandyrylan heýkeller kompozisiýasyny işläň.

R. Hudaýbergenow. *Gyşyň suraty.*

1. Ýokardaky surat we öz göz öňüne getirmeleriňiz esasynda gyş pasly hakynda hekaýa edip beriň.
2. Gyş paslynyň iň esasy aýratynlyklaryny aýdyň. Olar suratda nähili reňklerde suratlandyrylypdyr?

Ülkämizde gys

Irden çykan gün özüniň gowşak şöhlelerini saçýar. Hemme ýer ap-ak gar. Agaçlar ap-ak don geýipdirler. Öýleriň morusyndan tüsseler çykýar. Öwüsýän sowuk şemal tüsseleri uzaklara uçuryp äkidýär. Aýaz öýleriň aýnalaryna ajaýyp nagyşlary çekipdir.

«Ülkämizde gys» hekaýasy esasynda surat çekiň.

B. Domaşnikow. Gyraw.

2

H. Rozmetow. Gyş.

3

Z. Askarow. Hywa. Gyşky görnüşi.

?

72-73-nji sahypalardaky suratlaryň haýsysy aşakdaky goşgynyň mazmunyna gabat gelyär?

Gyş gijesi, güwwüldär şemal,
Meýdanda gar, gyş hininde gar.
Iňrär näsag ýaly goja tal,
Aýnalary bezär gyşda gülçi gar.

I. Bahramow. *Gyş günü.*

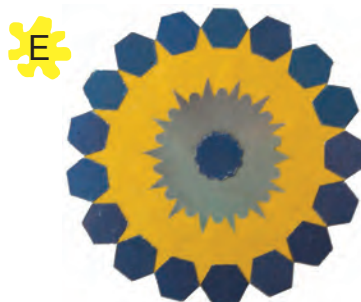
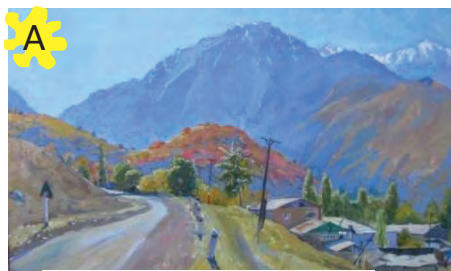

1. Synpda işlenip başlanan «Ülkämizde gyş» suratyny sowuk reňklere reňkläň.
- 2*.Göz öňüne getirmeleriňiz esasynda «Gyş» diýlip atlandyrylýan surat çekiň.

I. Test soraglary:

1. Aşakdaky getirilen şekillendiriş sungaty eserleriniň görnüşlerini anyklaň.

1. Applikasiýa. 2. Heýkeller kompozisiýasy. 3. Peýzaž. 4. Dekorativ kompozisiýa.

2. Gyşyň suraty çekilende haýsy reňklerden peýdalanylýar?

A

B

D

E

Ýyly reňkler. Esasy reňkler. Sowuk reňkler. Kontrast reňkler.

3. Fantaziýa näme?

A

Hyýaly surat.

B

Tebigatyň suraty.

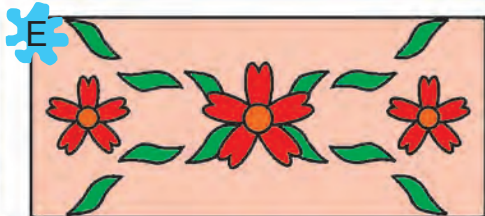
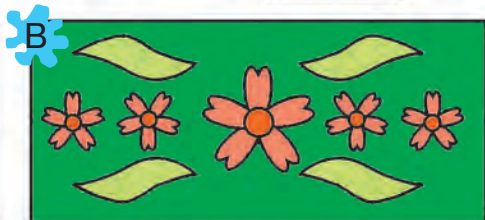
D

Bezeg;

E

Belli bir esere işlenen surat.

4. Şu bezeg güli haýsy dörtburçly nagşa degişli?

5. Getirilýän surat haýsy şekillendiriş sungatynyň görnüşine degişli?

A Illýustrasiýa; B Heýkel; D Peýzaž; E Natýurmort.

II. Ýumuş.

«Gar ýagýar» temasynda hekaýa düzüň we şu hekaýa esasynda surat çekiň.

III ÇÄRÝEK

G. Abdurahmanow. *Bahar*.

Şu çäryekde siz:

- gyş paslyndaky çagalar oýunlarynyň özboluşly aýratynlyklaryny suratlandyrmagy;
- baharyň suratyny we Nowruz baýramyny suratlandyrmagy;
- ertek gahrymanlaryny teswirlemegi;
- çylşyrymlyrak natýurmort kompozisiýasyny çyzmagy öwrenersiňiz.

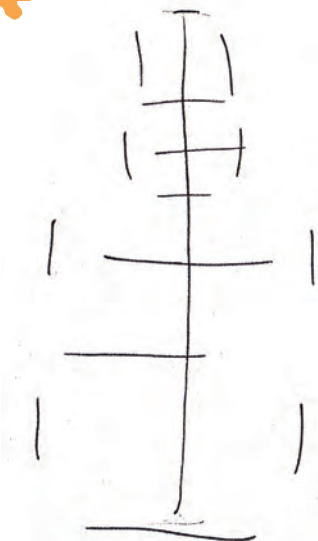

1. Suratda haýsy pasyl suratlandyrylypdyr?
2. Çagalar gyşky dynç alyşda nähili oýunlary oýnaýarlar?
3. Gyş paslyny suratlandyrmakda köpräk haýsy reňkler peýdalanylýpdyr?

Gardan aýazbaba ýasamagyň yzygiderliligi.

1

2

3

4

«Gyşky oýunlar» diýlip atlandyrylýan surat çekiň.

E.Bazarowyň «Ilkinji gar» diýlip atly eserine syn ediň we onuň mazmunyny aýdyp beriň.

E. Bazarow. *Ilkinji gar.*

1. Gyşyň suraty çekilende diňe sowuk reňkler ulanylýarmy?
2. Eger mekdep howlusynda gar bolsa, toparlara bölünip aýazbaba ýasaň we birek-birege baha beriň.

1. «Gyşky oýunlar» temasynda surat çekmegi tamamlan.

- 2* «Çana uçmak» diýen temada surat çekiň.

Ýaşytdaşlaryňzyň döredijiliginden. Gyşyň suraty.

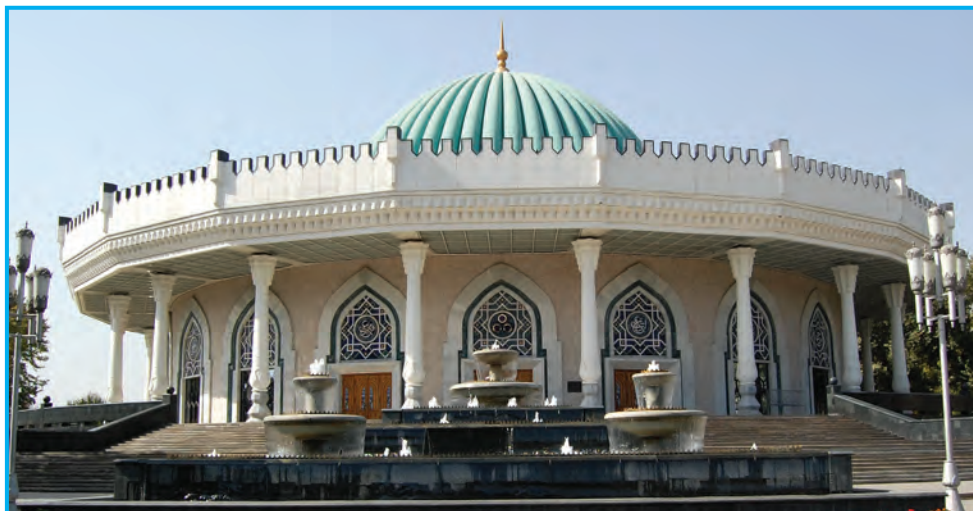
1. Suratda nähili binagärlik ýadygärlikleri suratlandyrylypdyr? Olar barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. Gadymda ata-babalarymyz şekillendiriş sungatynyň nähili görnüşleriniň ussasy bolupdyrlar?

Binagärlik — binalaryň we desgalary taslamasyny düzmegiň we gurluşygynyň sungaty.

Binagärlik eserlerine dürli-dürli binalar, ýaşayyş jaýlary, binagärlik toplumlary, meýdanlar, şäherler, olardaky monumentler degişlidir.

Häzirki zaman binagärlik sungaty nusgalary.

Şu gadymy binagärlik ýadygärliklerindäki haýsy-da bolsa bir nagyşdan nusga alyň.

1. Ülkämizde nähili binagärlik ýadygärlikleri bar? Olar barada aýdyp beriň.
2. Gadymda binagärler köpräk haýsy reňklerden peýdalanypdylar?

1. Synpda başlanan gadymy nagyş nusgasyny tamamlañ we reňkläň.

2*. Ülkämizdäki haýsy-da bolsa bir gadymy ýadygärligiň suratyny çekiň.

Alyşir Alikulow
(1966-njy ýylda doglan)

Alyşir Alikulow — Özbegistanda at gazanan sungat işgäri. Suratkeşiň «Beýik Imperiýanyň ýykylmagy», Gadymy Baktriýanyň sport oýunlary», «Emir Temuryň Togtamyşyň üstünden gazanan ýeňşi» ýaly taryhy žanrdaky eserleri meşhurdyr.

A. Alikulow. *Beýik özbek eždatlarymyz.*

Haýwanat bagynda bize tanyş haýwanlar bilen bir hatarda ölkämizde duşmaýan seýrek haýwanlar hem bar.

Daşkendiň haýwanat bagynda pil, kenguru, maýmyn we zebra ýaly haýwanlara duşmak bolar.

1. Suratlarda haýsy haýwanlar teswirlenipdir?
2. Olaryň haýsylaryny ölkämiziň çäginde duşmak bolýar?
3. Olaryň ölçegleri we reňkleri barada näme diýip bilersiňiz?

Piliň suratyny çekmegiň yzygiderligi.

Haýwanyň suratyny çekeniňizde onuň bedeniniň nähili böleklerden düzülendigini we şu bölekleriň nähili şekildedigini anyklamak gerek.

Meselem, piliň bedeni, dört sany aýagy, kellesi, hortumy, guýrugy, dişleri we gulaklaryny aýry-aýry görkezmek bolar.

Piliň iň uly bölegi – bu onuň bedeni bolup, ol owal şeklidir. Onuň kellesi we gulaklary birmeňzeş ululykda diýen ýaly bolup, olar hem owal şeklidir.

1

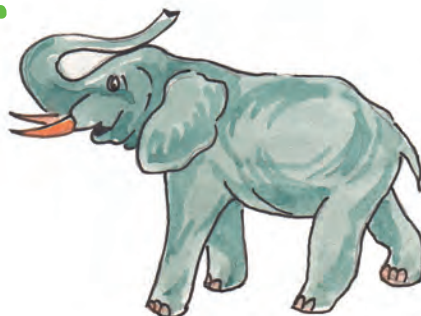
2

3

4

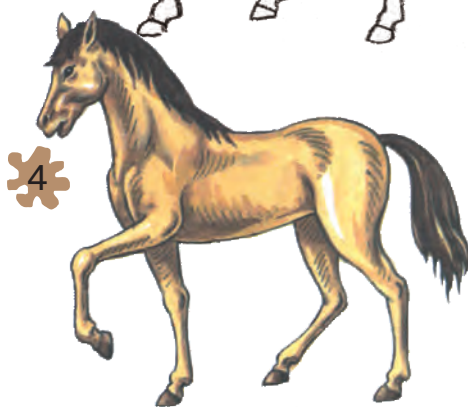
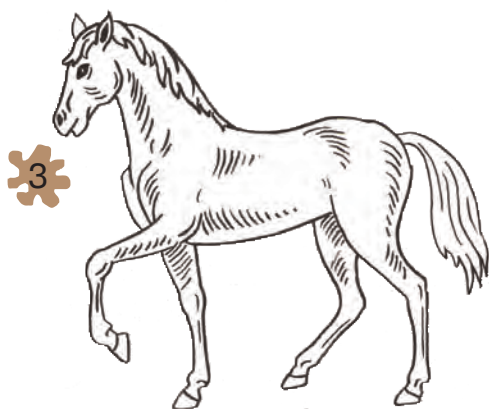
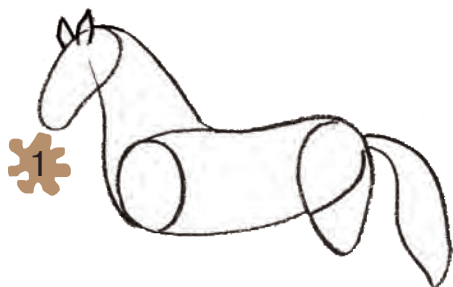

A.Alikulow. Ýagtylyga.

Atyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

Balygyň suratnyň çekmegiň yzygiderligi.

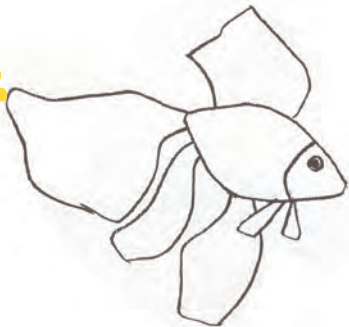
1

2

3

4

Towşanyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

2

3

4

«Haýwanat bagynda» temasynda surat çekiň.

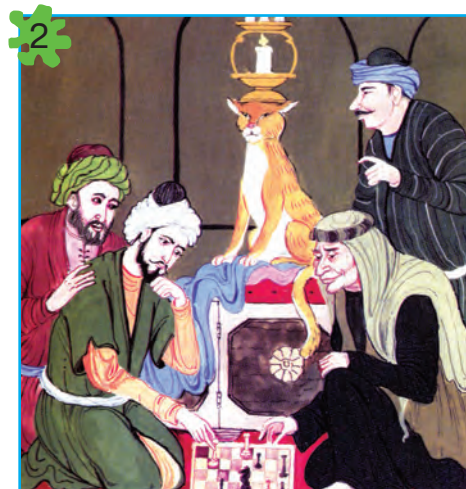
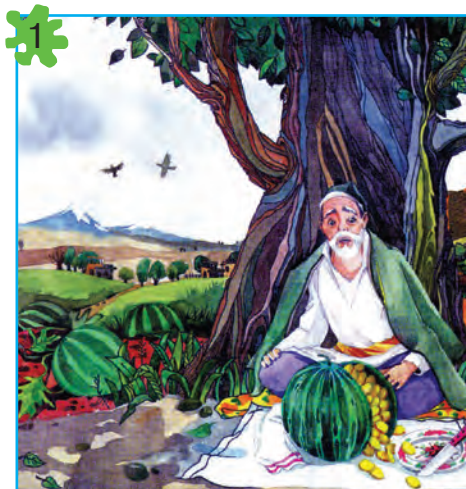
1. Synpda işlenip başlanan «Haýwanat bagynda» temasyndaky suraty tamamlañ.

2*. «Haýwanat bagynda» temasynda başga haýwanlaryň gatnaşmagynda kompozisiýa düzüň.

21

«MENIŇ SÖÝÝÄN ERTEKIM» TEMASYNDA SURAT ÇEKMEK

1. Ýokardaky suratlarda haýsy ertekiniň gahrymanlary suratlandyrylypdyr?
2. Özüňiz halan ertekiniň mazmunyny aýdyp beriň.

Altyn garpyz

Bir bar eken, bir ýok eken, öten zamanda bir garyp daýhan bar eken. Daýhan ýer ýer sürüp ýörkä asmanda uçup gelyän leglek ýykylyp aşak gaçypdyr. Daýhan leglegi öz öýüne eltip, döwlen ganatyna tagtajyk daňyp, birnäçe wagtlap oňa ideg edipdir. Leglek sagalyp, uçup gidipdir.

Bir günü daýhan çigit ekip ýörkä, leglek pessaýlap uçup gelip, garpyzyň tohumyndan üç sanysyny taşlap gidipdir. Mälim wagt geçensoň çigit bilen bile garpyz hem ösüp çykypdyr...

1. Ertekini dowam etdiriň.
2. «Altyn garpyz» temasynda surat çekiň.

«Altyn garpyz» temasynda surat çekmegiň zygiderliligi.

1

Şekli kagyza ýerleşdirmek.

2

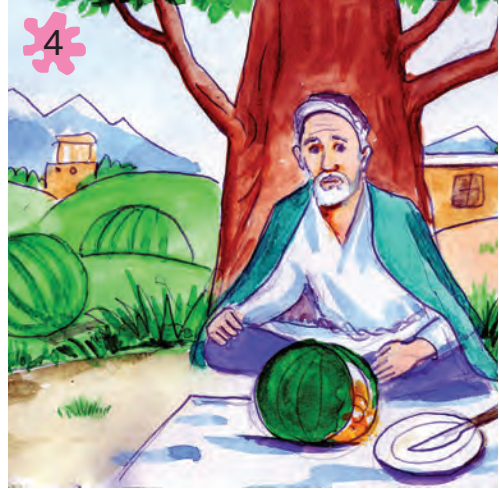
Galamda ilkinji işlemek.

3

Şekli galamda doly çyzmak.

4

Şekli reňklemek.

Adamlaryň ýüzüniň dürlüçe aňlatmalaryny suratlandyrmak.

«Meniň söýýän ertekim» temasynda surat çekiň.

1. Gowy we erbet gylyk-häsiýetli erteki gahrymanlaryna mysal getiriň.
2. Erbet gylykly gahryman nähili suratlandyrylýar?

1. Synpda işlenen «Meniň söýýän ertekim» temasyndaky suraty reňkläň.
- 2*. Käbir ertekä illýustrasiýa çekiň.

Ýokardaky natýurmorty gözden geçiriň we aşakdaky soraglara jogap beriň.

1. Näme üçin şu surata natýurmort diýilýär?
2. Natýurmortda nämeler suratlandyrylypdyr?
3. Näme sebäpden natýurmort kagyza boýuna däl-de keseligine (inine) şekillendirilipdir?
4. Suratlandyrylan 4 sany jisimlerden haýsysynyň:
  - a) boýy inine garanda uzyn?
  - b) boýy inine garanda gysga?
  - d) boýy we ini takmynan deň?
5. Şu jisimleriň haýsysy togalak şekilde?
6. Haýsy jisim öňde? Haýsysy arkada dur? Ony nädip bildiňiz?

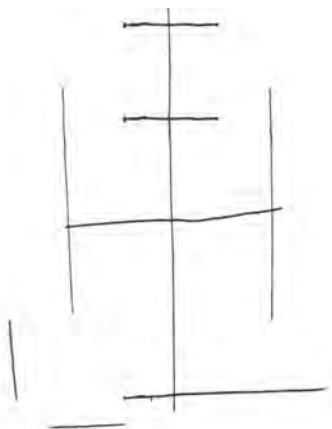
7. Jisimlere ýagtylyk şöhesi haýsy tarapdan düşýär? Muny nädip anykladyňyz?
8. Jisimleri suratlandyrmakda haýsy reňklerden peýdalanylypdyr?
9. Her bir jisimiň ýagty we kölege ýerlerini anyklaň. Olar suratlandyrylanda haýsy reňklerden peýdalanylypdyr?
10. Jisimler nämäniň üstünde dur? Olaryň aňyrsynda näme bar we ol nähili suratlandyrylypdyr?

Natýurmort işlemegiň yzygiderlilik.

Ilki bilen, naturadan çekmek talap edilýän jisimler üns bilen gözden geçirilýär. Gözegçilik netijesinde ýokarda getirilen 10 sany soraga jogap tapylýar we şondan soň surat çekmäge girişilýär.

1

Şekili kagyza ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji işlemek.

3

Şekli galamda
doly çyzmak.

4

Reňklemek (Reňklemek öňki
sapaklardaky ýaly
3 basgançakda amala aşyrylýar).

Stoluň üstünde ýerleşdirilen alma, armyt we küýzeden ybarat natýurmorty çekiň. Natýurmorty çekende «10 sorag» usulyna boýun egmeli.

1. Natýurmort çekmekden öň näme sebäpden ony üns bilen synlamaly?
2. Gözegçilik netijesinde nähili soraglara jogap tapylýar?
3. Natýurmortda jisimleriň özara ýerleşdirilişi nähili ähmiýete eýe?

1. «Alma, armyt we küýze» natýurmortuny çekmegi tamamlañ.
- 2*. Öýde özüňize ýakan 2-3 sany zady amatly ýagdaýda ýerleşdirip natýurmort çekiň.

«Tilki we durna» ertekisinden bölek

Bir güni durna tilkini zyýapata çagyrypdyr. Tilki durnanyňka gelipdir. Durna suwuk aş bişirip, küýzä salyp orta goýupdyr:

— Hany, Tilkibaý, alyň, — diýip tilkini nahara tekliپ edipdir.

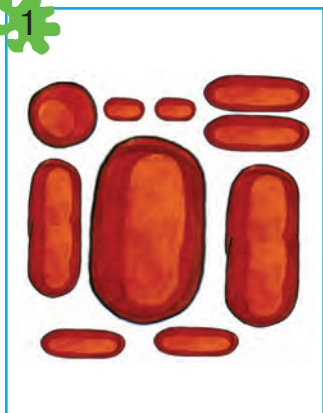

1. Ertkiniň dowamyny aýdyp beriň.
2. «Tilki we durna» ertekisi esasynda nähili heýkeller kompozisiýasyny düzerdiňiz? Şolary beýan ediň.

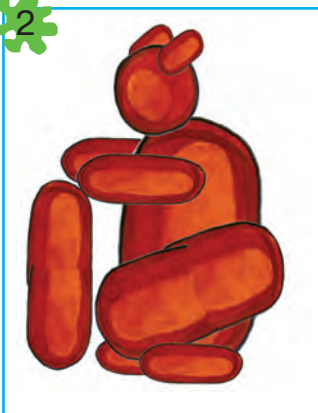

Tilkiniň heýkelini ýasamagyň yzygiderliligi.

1

2

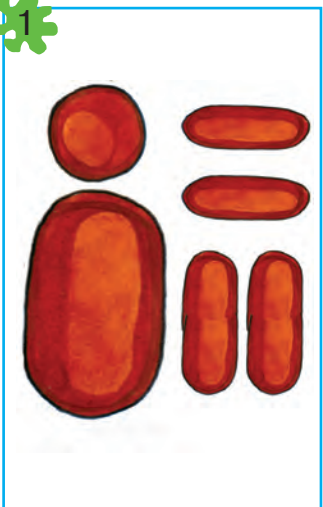

3

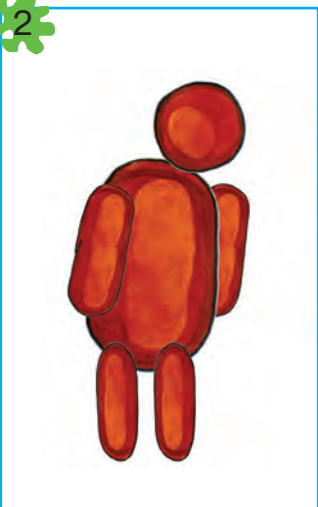

Durnanyň heýkelini ýasamagyň yzygiderliligi.

1

2

3

Ýokardaky usulda «Durna we tilki» ertekisi esasynda heýkeljikler ýasaň. Ýasan heýkeljikleriňizi

aşakdaky ýaşytdaşyňzyň düzen heýkeltaraşlyk kompozisiýasyna meňzedip ýerleşdiriň.

1. Heýkeltaraşlyk kompozisiýasy näme?
2. Belli bir eseriň mazmuny suratlandyrylýan surat nähili atlandyrylýar?

1. Tilkiniň we durnanyň heýkellerini dürli ýagdaýlarda ýerleşdirip, ertekidäki her bir ýagdaýy suratlandyryň we olara at dakyň.
- 2*. «Möjek bilen mergen» ertekisine relýefli heýkel ýasaň.

24

«SÖYÝÄN SPORT GÖRNÜŞİM» TEMASYNDA SURAT ÇEKMEK

1. Suratlarda görkezilen sport görnüşleri barada aýdyp beriň.
2. Siz sportuň haýsy görnüşi bilen meşgullanýarsyňyz?
3. Sportuň haýsy görnüşi size ýakýar we näme üçin?

Özbekistanda sport

Özbekistanda sporta uly üns berilýär. Sportuň maksady adamlaryň saglygyny berkitmek we umumy fiziki ösüş bilen birlikde sport ýaryşlarynda ýokary netije we ýeňiş gazanmakdyr. Ýurtda 50-den gowrak sport görnüşi giň ýaýran.

Tennisçiniň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

2

3

4

5

6

Tennisçi oglanyň suratyny çekiň.

1. Ýurdumyzyň şöhratyny halkara ýaryşlarda mynasyp goran spotçylardan kimleri bilýärsiňiz?
2. Tennis sporty boýunça haýsy tennisçilerimiz ýokary netijeleri gazanandyklaryny bilýärsiňizmi?

1. Synpda işlenen tennisçi çaganyň suratyny akwarelde boýaň.
- 2*. Özüňiz halan sport görnüşiniň suratyny çekiň.

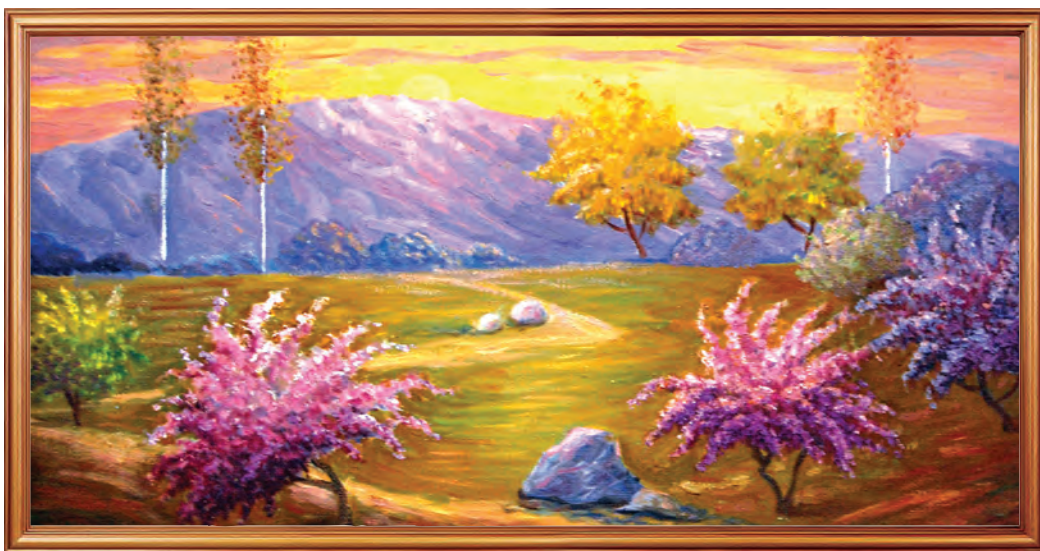

25

«BAHAR GÜLLERİ»
TEMASYNDA SURAT ÇEKMEK

Baharyň gelmegi bilen tebigat oýanýar. Meýdanlar we agaçlar ýap-ýaşyl reňke girýärler. Güller açylyp, daş-töwerek dürli reňklere bürenýär.

U. Ahmetjanowa. *Bahar agşamy.*

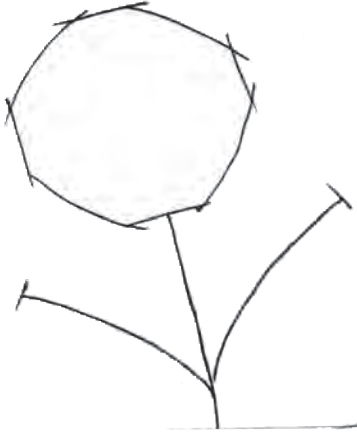
1. Baharda alma, erik, çereşnyýa ýaly miweler nähili reňkde gülleýär?
2. Suratlarda bahar nähili reňklerde suratlandyrylypdyr?

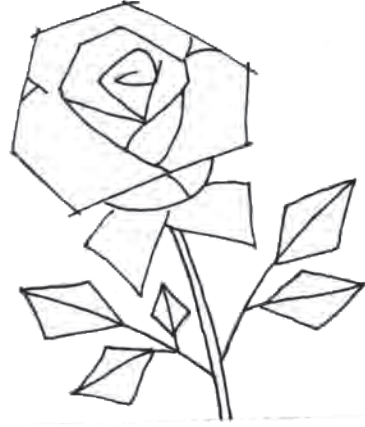
Bägülün suratyny çekmegiň zygiderligi.

1

Şekli kagzya ýerleşdirmek.

2

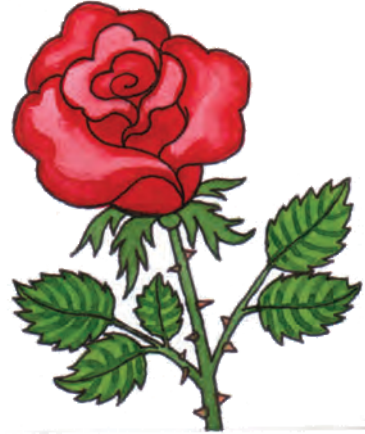
Galamda
ilkinji işlemek.

3

Şekli galamda
doly çyzmak.

4

Değişli reňklere
reňklemek.

Gülleýän alma agajynyň şahasynyň suratyny çekmegiň yzygiderliligi.

1

Şekili kagyza
ýerleşdirmek.

2

Galamda ilkinji işlemek.

3

Şekili galamda
doly çyzmak.

4

Değişli reňklere reňklemek.

Kutlug Bašarow
(1925 — 2004)

«Nodirabegim».

Kutlug Bašarow — Özbegistanyň halk suratkeşi, Özbegistanyň Çeper Akademiýasynyň akademigi, professor. Ol portret, manzar, natýurmort, miniatýura we taryhy žanrlarda döredijilik edipdir. Meşhur eserleri «Spitamén», «Alpamyş», «Jelaliddin Menguberdi», «Ibn Sina», «Emir Temur» we başgalar.

8 sany tapawudy tapyň.

1

2

«Bahar gülleri» temasynda surat çekiň.

1. Bahar paslynyň ilkinji buşlukçylary kimler?
2. Suratkeş U.Ahmetjanowanyň «Bahar» eseri boýunça hekaýa düzüň.

U. Ahmetjanowa. *Bahar*.

1. «Bahar gülleri» temasynda çekilen suraty akwarelde reňkläň.
- 2*. «Daglaryň baharky görnüşi» temasynda surat çekiň.

1. Surata at dakyň we ol boýunça hekaýa düzüň.
2. Nowruz näme sebäpden baýram edilýär?

Nowruz günü birek-birekden habar almak we biriňi gutlamak halkymyza degişli adatdyr. Baýramyň öňüsyrasynda uly edilip işlenen we belent tagtalara asylan gutlaglary köçelerde görmek bolýar.

Şeýle hem, aşakdaky gutlag sözleri ýazylan gutlag hatlaryny ýakynlaryňyzdan almagyňyz ýa-da olara bermegiňiz mümkin.

Nusga esasynda «Nowruzyňyz mübärek bolsun!» gutlag hatynyň suratyny çekiň.

1. Nowruz baýramynyň simwollary hökmünde nämeleri almak bolar?
2. Dekorativ kompozisiýa näme?

1. «Nowruzyňyz mübärek bolsun!» gutlag hatyny akwarelde reňkläň we gol astyňyzda bar bolan materiallaryň kömeginde bezäp dekorativ kompozisiýa düzüň.
- 2*. Diwar gazetini üçin «Nowruz» diýlip atlandyrylýan dekorativ kompozisiýa düzüň.

I. Test soraglary:

1. Benewşe reňkini görkeziň.

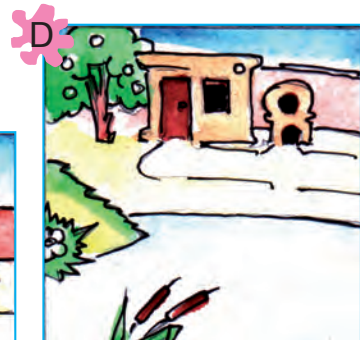
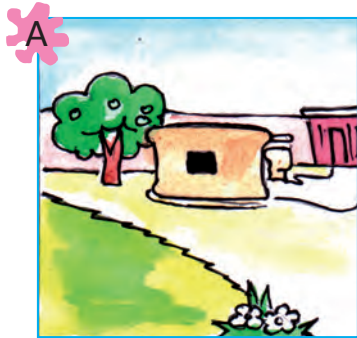

2. Haýsy surat sowuk reňkler bilen çekilipdir?

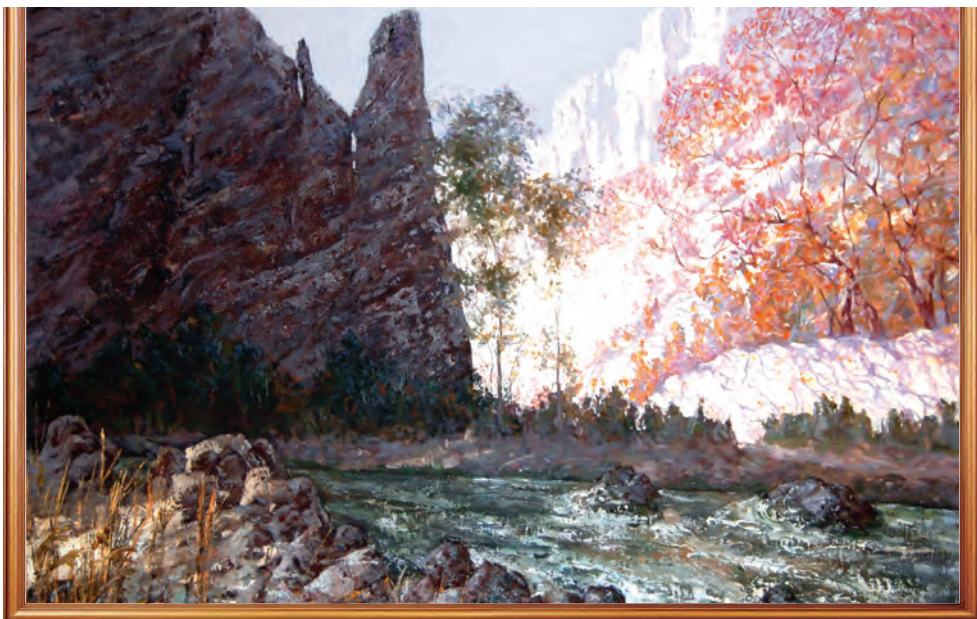

3. Kim haýsy suraty çekipdir?

4. Aşakdaky surat şekillendiriş sungatynyň haýsy görnüşine degişli?

M. Taşmuradow. Münewwer.

- A Portret. B Natýurmort. D Peýzaž. E Grafika.

5. Reňklere olaryň atlaryny laýyklykda goýuň.

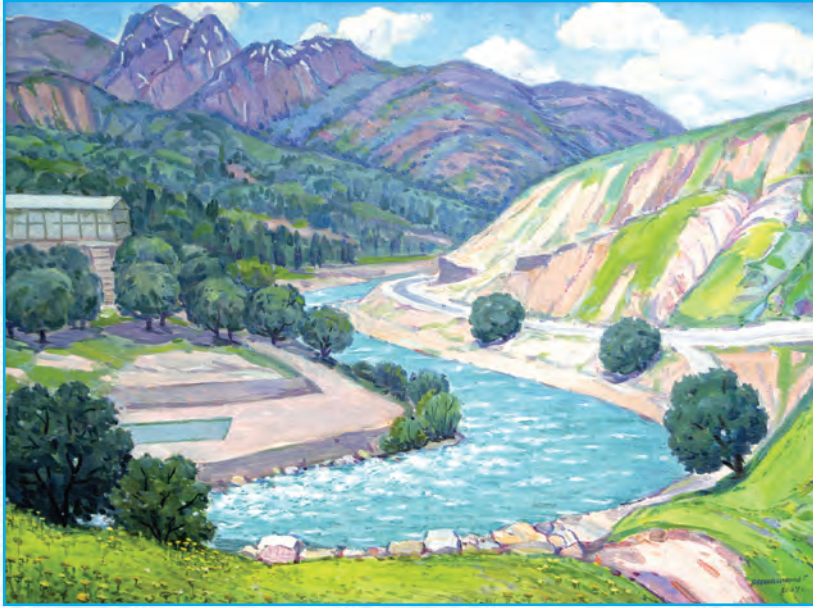
- A Çal reňk. B Benewşe. D Gyzyl. E Mämişi.

II. Ýumuş.

«Nowruzyňyz mübärek bolsun!» gutlag hatynyň tanyşdyrylyş dabarasyny geçiriň.

IV ÇÄRÝEK

Şu çäryekde siz:

- ölkämiziň tebigatynyň suratyny çekmegi dowam etdirersiňiz;
- tegelek nagyş çekmegiň usullaryny bilersiňiz;
- amaly bezeg syngaty nusgalary we gadymy binagärlik ýadygärlikleri bilen tanyşarsyňyz;
- heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny işlemegi dowam etdirersiňiz.

1

2

3

4

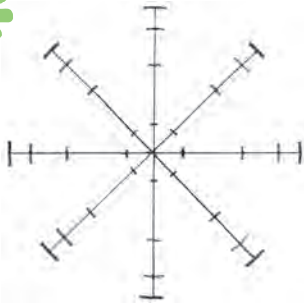

1. Ýokarda suratlandyrylan tegelek nagyşlarda nähili bezeg güllerinden peýdalanylypdyr?
2. Tegelek nagyşlardaky simmetriýa üns beriň.

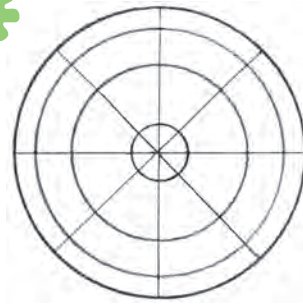

Tegelek nagyşlary çekmegiň yzygiderligi.

1

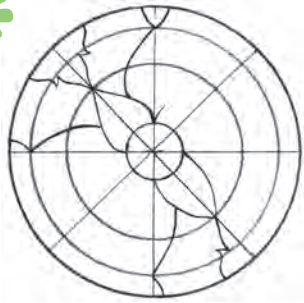

2

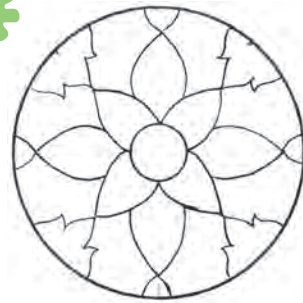

Çyzgysy çyzylýar.

3

4

Bezeg gülleri çyzylýar.

5

6

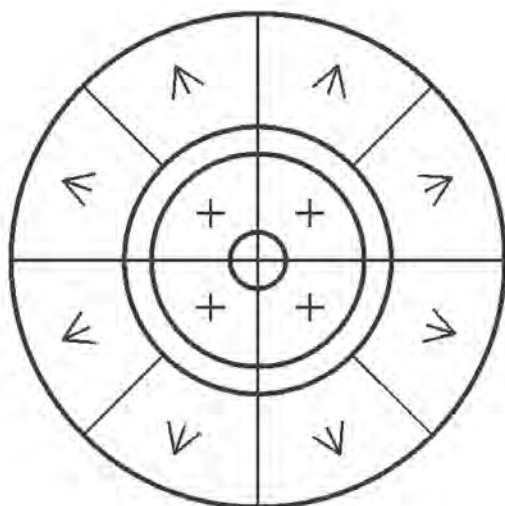
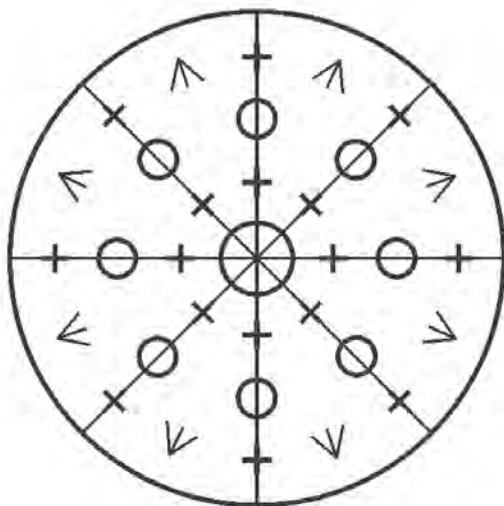
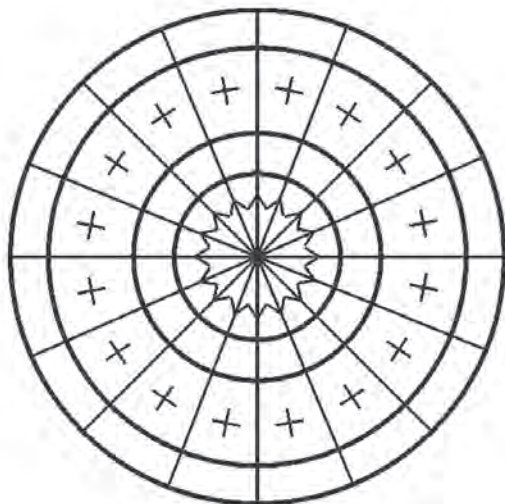
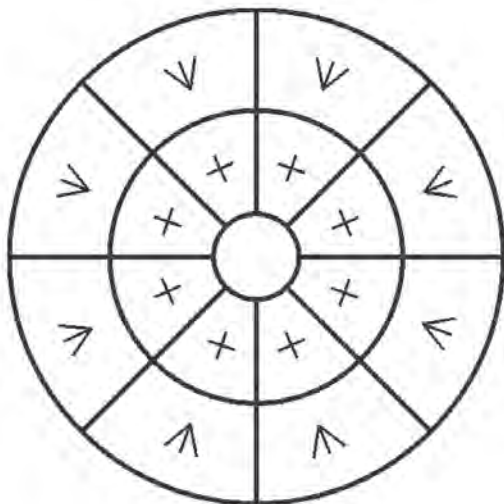

Reňklenýär.

Berlen çyzgy we bezeg gülleri boýunça tegelek nagyş çekiň.

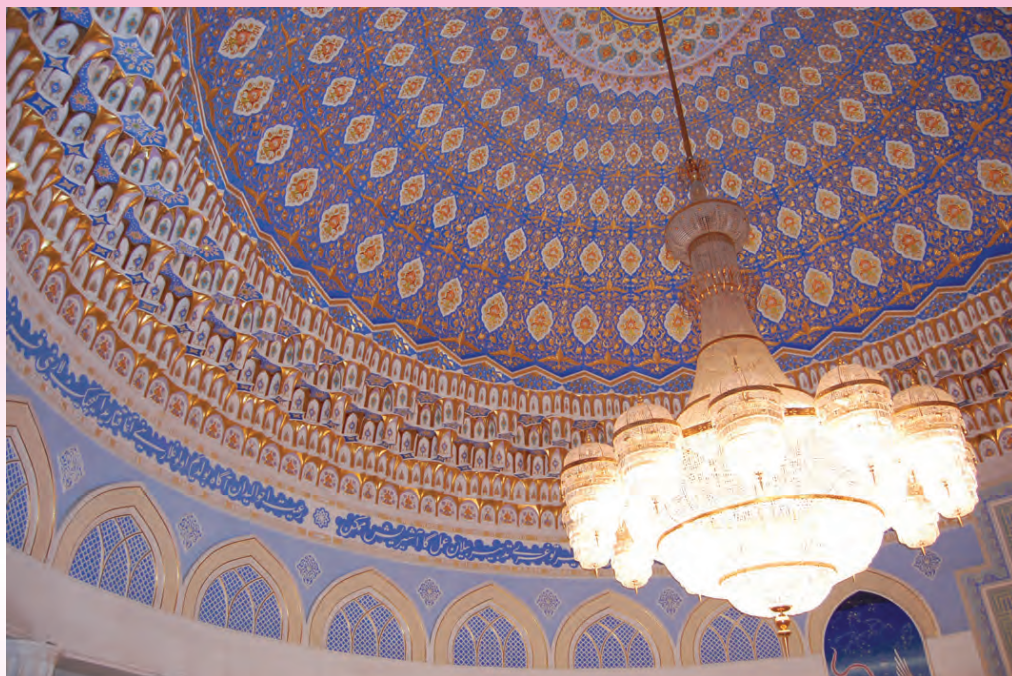

1. Tegelek nagyş çekmegiň yzygiderlilikini aýdyp beriň.
2. Tegelek nagyşda kontrast reňkleriň ulanylyşyny düşündiriň.

1. Synpda başlanan tegelek nagyş çekmegi tamamlañ.

2*. Gülsüz tarelka akwareliň ýa-da guaşyň kömeginde tegelek nagyş çekiň.

Temuriler taryhy döwlet muzeýi binasynyň —
gümmeziniň astyna işlenen nagyş

Anwar Ilhomow (1946-njy ýylda doglan)
— nakgaş, Özbegistanda at gazanan sungat işgäri. Ol «Istiklol», «Türküstan» köşklerini, Temuriler taryhy döwlet muzeýini, Ýmam Buhary, Ahmet Fergany toplumlaryny bezemekde işeňňir gatnaşdy.

29-30

KÜYZEGÄRÇILIK. TOÝUNDAN LEGEN ÝASAMAK

1. Küýzegärçilik sungaty barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. Ýokardaky zatlary bezemekde nähili bezeglerden peýdalanylandygyny anyklaň.

Toýundan zat ýasamagyň yzygiderliligi.

1

Ýörite toprakdan laý taýýarlanýar.

2

Laýa şekil berilýär.

3

Ýasalan zat reňklenýär we bezelýär.

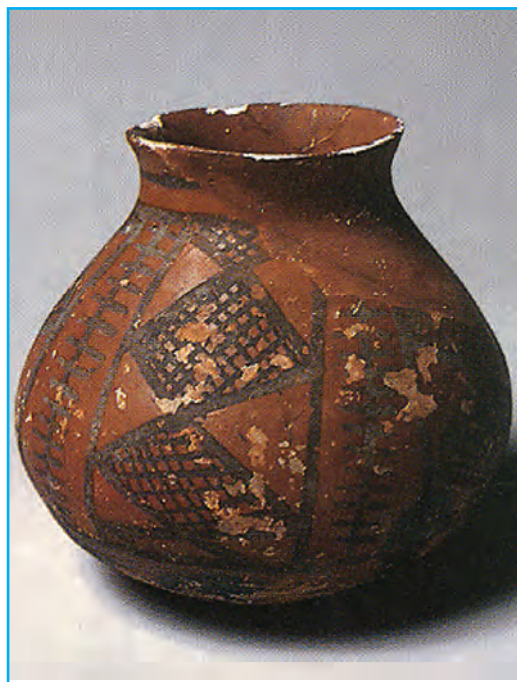
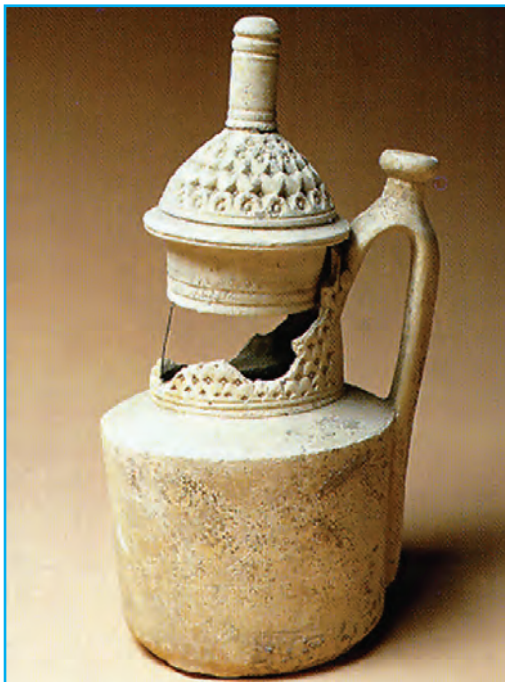
4

Mahsus elektrik peçde guradylýar.

Küzegärçilik — iň gadymy sungat görnüşidir.

Küzegärçilik

Küzegärçilik hünärmentçiligiň laýdan käse, şakäse, küýze, legen, hum, oýnawaçlar ýaly dürli zatlary taýýarlaýan görnüşidir. Küzegärçilikde esasy gural küzegärlik çarhy hasaplanýar. Taýýarlanan gaplar guradylyp humdanda gyzdyrylýar. Küzegärçilik respublikamyzyň Fergana, Buhara, Samarkant, Horezm we Daşkent şäherlerinde gowy ösen. Halk ussalary ençeme gaplary taýýarlamak bilen birlikde olary ýokary dat bilen bezýärler. Küzegärçilik önümleri pugta, owadan, nepis, gelşikli nagyşlary bilen ünsüňi çekýär. Bu sungat görnüşi nesilden-nesle geçip gelýär.

Küzegärleriň taýýarlan önümleri.

Mugallym tarapyndan seçilip alnan öý-hojalyk gap-çanaklaryny laýdan ýasaň. Zady nädip bezejekdigini ilki kagyza çyzyň.

1. Toýun gap-gaçlary ýasamagyň yzygiderliligini aýdyp beriň.
2. Öýüňizde nähili toýun gap-gaçlardan peýdalanýarsyňyz? Olaryň hili we amatlylyklary nämede?
3. Aşakdaky «Küýzegär» hekaýasyny okaň we küýzegäriň zähmetine baha beriň.

Küýzegär

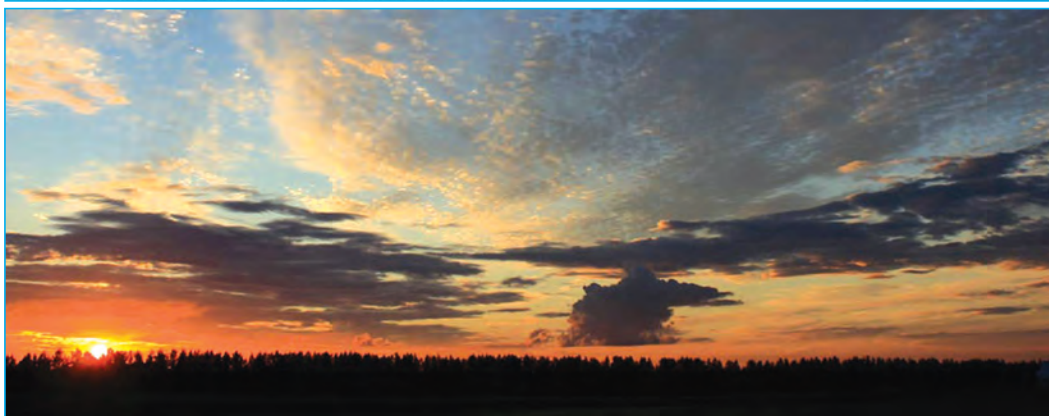
Rahim babany ökde küýzegär diýip öwýärler. Babanyň ýasan küyzeleridir, legenleri, tabak we güldanlary şeýle bir owadan bolup görenleriň gözi gidýän eken.

Rahim babanyň köp şägirtleri bar. Olar halypasyndan küýzegärlik syrlaryny öwrenipdirlər. Taýýar önümlere gül çekmek hem sungatdyr. Rahim babanyň ýolbaşçylygynda taýýarlanan gap-gaçlar hyrydarlar tarapyndan söýlüp satyn alynýar.

1. Synpda başlanan laýdan ýasalýan zatlary tamamlan, olary guradyň we dürli bezegler bilen bezän.
- 2* .Ülkämizdäki küýzegärçilik sungaty nusgalaryny tapyň. Olaryň hili we nähili bezelendigini anyklaň.

Mälim bolşy ýaly, reňkler ýagtylyk şöhesiniň towlanmagy netijesinde emele gelýär. Şu sebäpli-de zatlaryň reňki gün çykyp duran wagty gündizine we günüň ýaşýan wagtynda dürliçe bolýarlar. Suratkeşler birmeňzeş görnüşi günüň dürli pursatlarynda çekmegi, reňkleri bar bolan öwüşgininde suratlandyrmagy halaýarlar.

1. Fotosuratlarda günüň haýsy pursatlary görkezilen?
2. Olar bir-birinden nähili tapawutlanýar?

B. Annazarowyň «Hywa» atly eserini synlaň we onuň mazmunyny aýdyp beriň.

B. Annazarow. *Hywa*.

Aşakdaky reňkleriň içinden täze öwrenilen reňkiň atlaryny anyklaň we olary ýatda saklaň.

Gyzyl.

Sary.

Gök.

Benewşe.

Gyrmyzy.

Goňur.

Asman reňk.

Mämişi.

Al.

Mele.

Howa reňk.

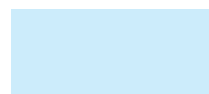
Goýy goňur.

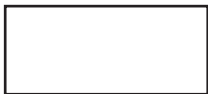
Syýa reňk.

Elwan reňk.

Mawy reňk.

Ak.

Gara.

Solgun ýaşyl.

Ýaşyl.

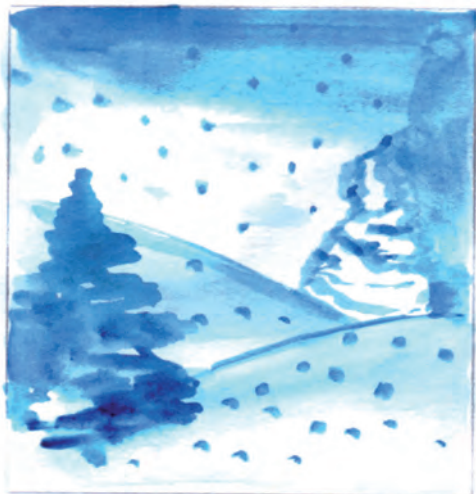

Külreňk.

Aşakdaky suratlardan haýsy birinde agşam suratlandyrylypdyr? Suratlarda nähili reňklerden peýdalanylandygyna üns beriň.

Göz öňüne getirmeleriňiz esasynda «Agşam» temasynda surat çekiň.

1. 128-nji sahypadaky suratlar barada hekaýa ediň.
2. Suratlarda şeýle reňkleriň ulanylandygynyň sebäbini düşündiriň.

1. «Agşam» temasynda surat çekmegi tamamlan.
- 2*. 127-nji sahypada getirilen reňkleri ýatda saklan we olaryň atlaryny ýat tutun.

B. Rozmetowyň «Pälwan kanaly» eserini synlan we ony beýan edip beriň.

B. Rozmetow. *Pälwan kanaly.*

1. Suratlarda haýsy tomaşalary görýärsiňiz?
2. Sirkde ýene nähili tomaşalary görüpdiňiz?

Haywany öwredijiniň heýkelini ýasamagyň yzygiderliligi.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Gaplaňň heýkelini ýasamagyň yzygiderliligi.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Berlen nusgalardan peýdalanyp «Sirk tomaşasy» diýlip atlandyrylýan heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny düzüň.

1. Heýkeltaraşlyk kompozisiýasy näme?
2. Ýasalan heýkellerden ýene başga kompozisiýalar düzüň we olara at dakyň.

1. «Sirk tomaşasy» heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny ahyryna ýetiriň.
- 2* «Sirk tomaşasy» temasynda başga heýkeltaraşlyk kompozisiýasyny işläň.

33-34

JANAJAN ÜLKE
(jemleýji barlag işi)

I. Atabayew. Sokak.

A. Wolkow. Obanyň suraty.

Ýu. Ýelizarow. *Güyz.*

E. Bazarow. *Aktaş suraty.*

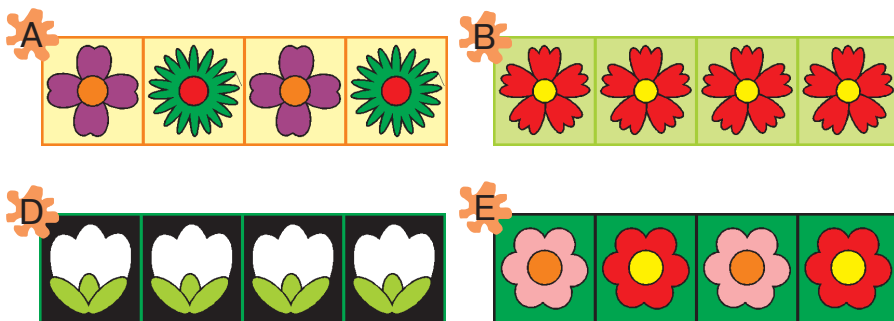
Ýokardaky suratlary gözden geçiriň. Hakykatdan hem göz-
zel ölkämiz bar. Olaryň owadanlygyny şahyrlar goşgularynda
wasp edýärler, aýdymçylar aýdym edip aýdýarlar, suratkeşler
dürli reňkleriň kömeginde suratlandyrýarlar.

II. Test soraglary:

1. Esasy reňkler haýsy hatarda berlipdir?

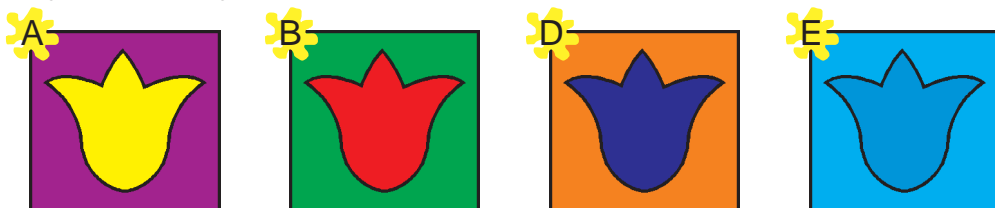
2. Haýsy nagşyň iki sany bezeg güli bar?

3. Haýsy reňkler jübütligi kontrast däl?

4. Haýsy nagşyň fony we bezeg gülüni reňki dogry saýlanmandyr?

5. Haýsy suratda relýefli heýkel şekillendirilen?

6. Aşakdaky getirilen şekillendiriş sungaty eserlerini gözden geçirip, olaryň her biriniň adyny degişlilikde goýuşdyryň.

1. Applikasiýa.
2. Peýzaž.

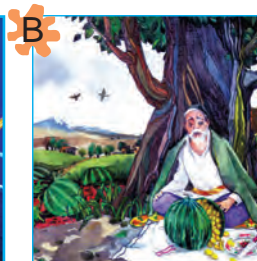
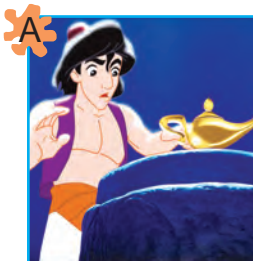
3. Heýkel.
4. Dörtburçly nagş.

7. Çölün suraty çekilende esasan haýsy reňklerden peýdalanylýar?

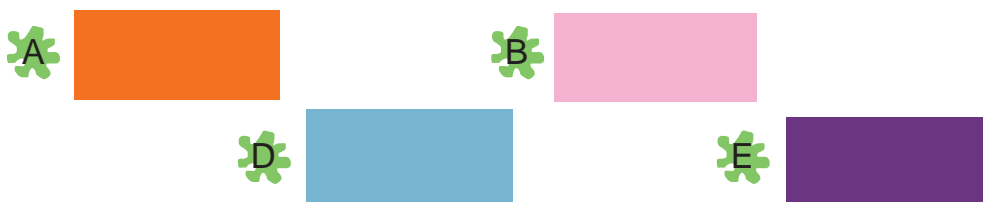
Gyzgyn reňkler. Esasy reňkler. Sowuk reňkler. Kontrast reňkler.

8. Suratda haýsy multfilmiň gahrymanlary suratlandyrylypdyr?

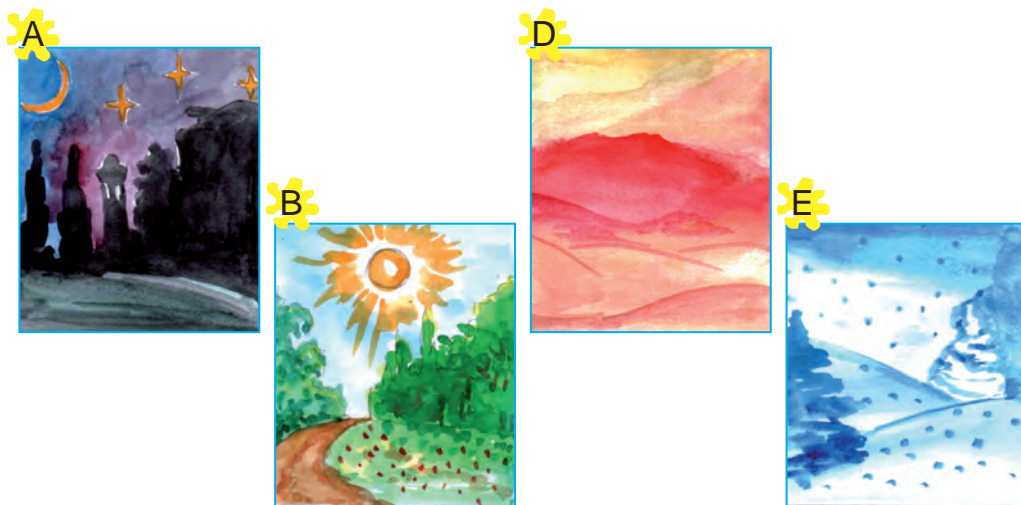

1. Altyn garpyz.
2. Alawedдиниň jadyly çyrasy.
3. Şem göteren pişik.
4. Dur, bakaly!

9. Mämişi reňki görkeziň.

10. Haýsy surat diňe gyzgyn reňkler bilen çekilipdir?

II. Ýumuş.

Gadyrly okuwçy, ýylyň ahyrynda ölkämiziň tebigaty hakynda surat çekmäge synanyşyň. Ony ýerine ýetirmek üçin 3-nji synpyň dowamynda «Şekillendiriş sungaty» dersinden alan bilim we başarnyklaryňyzy ulanyň.

M A Z M U N Y

Surat çekmek için yer taýýarlamak..... 4

I ÇÄRÝEK

1. «Özbekistan — meniň Watany» temasynda surat çekmek.. 6
2. «Ýaz – geçdi saz» temasynda surat çekmek. 10
3. Atlas matasynda reňkler öwüşgini..... 13
4. Ýol-ýol nagyş çekmek..... 19
5. Miweleriň suratyny çekmek 26
6. Heýkeltaraşlyk 30
7. Dörtburçly nagyş çekmek 34
8. «Dagda güýz» temasynda surat çekmek 40
9. Aralyk barlag işi 45

II ÇÄRÝEK

10. Tebigy materiallardan jandarlaryň şeklini işlemek (applikasiýa) 48
- 11–12. «Giçki güýz» temasynda surat çekmek.... 54
13. «Pyşdyl bilen içýan» basnýasy esasynda surat çekmek 59
14. «Nasreddin Ependi» temasynda heýkel ýasamak 63
15. «Derbaz oylan» temasynda surat çekmek 67

16. «Ülkämizde gyş» temasynda surat çekmek. . 71
 17. Aralyk barlag işi 75

III ÇÄRÝEK

18. «Gyşky oýunlar» temasynda surat çekmek... 78
 19. Binagärlik nagşyny çekmek 82
 20. «Haýwanat bagynda» temasynda surat çekmek. 86
 21. «Meniň söýýän ertekim» temasynda surat çekmek. 91
 22. Natýurmort çekmek 95
 23. «Tilki we durna» ertekisi esasynda heýkel ýasamak 98
 24. «Söýýän sport görnüşi» temasynda surat çekmek 101
 25. «Bahar gülleri» temasynda surat çekmek ... 104
 26. «Nowruz baýramy» gutlag hatyny çekmek.... 109
 27. Aralyk barlag işi 112

IV ÇÄRÝEK

- 28 Tegelek nagyş çekmek..... 116
 29–30. Küzgegärçilik. Toýundan legen ýasamak 120
 31. «Ağşam» temasynda surat çekmek 125
 32. «Sirk tomaşasy» temasynda heýkel ýasamak 130
 33–34. Janajan ülke (jemleýji barlag işi)..... 136

MUYASSAR ISOQOVA, RAHIM HASANOV,
BAHODIR HAYDAROV, ASQARALI SULAYMONOV,
SAODAT JUMANIYOZOVA, BOBIR AZIMOV

TASVIRIY SAN'AT

Umumta'lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik

(*Turkman tilida*)

Toshkent — «Yangiyo'l poligraph service» — 2014

Terjime eden — *K. Hallyýew*

Redaktor — *G. Abdullaýewa*

Suratçy — *B. Abdirow*

Heýkeltaraşlar — *A. Rahimow, J. Abduwahobow*

Tehredakdor — *M. Riskiýew*

Korrektor — *G. Abdullaýewa*

Original maketden çap etmäge rugsat edildi_____. Ölçeği 70x90^{1/16}.
«Arial» garniturasy. Ofset çap edilish usuly. Şertli neşir listi __. Neşirýat-
hasap listi __. ____nugada çap edildi. Sargyt №

RESPUBLIKANYŇ ÝÖRITE KITAP GAZNASYNYŇ HASABYNDAN KÄRENDE ÜÇIN
ÇAP EDILDI.

«Yangiyo'l poligraph service» JÇJ çaphanasynda çap edildi.

Ýangiýol şäheri, Samarkant köçesi 44.

85.103

T25

Şekillendirish sungaty: Umumy bilim berýän mekdepleriň
3-nji synpy üçin derslik/ M. Isakowa, R.Hasanow, B.Hayıdarow,
A. Suleýmanow, S. Jumaniýazowa, B. Azimow. — D.: «Yangiyo'l
poligraph service», 2014 – 144 s.

I. Isakowa, Muýassar.

BBK 85.103ya71

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

T/n	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçysynyň goly
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Derslik kärendesine berilip, okuw ýylynyň ahrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeglerine esaslanlyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby бүтін, dersligiň esasy böleginde aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyalary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzedən ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan, ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da бүтінleý ýok, kanagatlanarsyzabatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary yetişmeýär, çyzylyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.